

DOPIS, &c.

MŮJ PANE,

Září 1707.¹

PRÁVĚ jste se vrátil zpět... a dříve, nežli přijde doba, která Vás jistě zaměstná důležitějšími státnickými záležitostmi, pak, budete-li mít chuť se alespoň na chvíli pobavit nějakým druhem nezávažných myšlenek, které se nesnaží být ničím více než jen zábavou a nemají žádného vztahu k Vašemu zaměstnání či povinnostem, můžete zvolna pohlédnout na to, co máte před sebou, a najdete-li zde něco, co by Vás zaujalo, potom si to budete moci pročítat dle své libosti. (4)

Bylo ustáleným zvykem básníků odevzdat se na počátku svého díla nějaké *Múze*:² a tento obyčej starých nabyt takového věhlasu, že i za našich dnů se můžeme setkat s tím, jak je téměř neustále napodobován. Nedovedu si však představit, že by tato

nápodoba, která se tak běžně děje i spolu s dalšími soudy, vůbec kdy měla vystačit Vašemu Lordstvu, které je navyklé zkoumat věci poněkud důkladněji, než jen v souladu s módou či obecným vkusem. Jistě jste musel naše básníky vnímat s nemalými rozpaky, když se odhodlali přijmout tuto manýru: a snad jste se i podívoval nad tím, proč by ona atmosféra *Entusiasmu*,³ která se tak skvěle hodí starému, měla být u moderního tak bezduchá a trapná. Ale co se této pochyby týče, tu by Vaše Lordstvo jistě brzy samo rozřešilo: a dospělo tak k poznatku, který učinilo již dříve při mnoha příležitostech; totiž že *Pravda je tou nejmocnější věcí na Světě*, jestliže i fikce *samotná se jí musí řídit a může nás těšit jen podobností s ní.⁴ Pro správné zachycení kterékoli vášně je nezbytné zdání reality: a abychom byli schopni citově pohnout těmi dalšími, musíme být nejprve pohnuti my samotní, či se takovými alespoň jevit díky nějakým pravděpodobným podkladům. Jak jinak by nás měl ten moderní, o němž (5) je známo, že nikdy neuctíval APOLLÓNA, či že nikdy nebyl v kontaktu s žádnou z takových bohyní, jako jsou *Múzy*, přesvědčit, abychom pronikli do jeho předstírané zbožnosti a nechali se pohnout jeho falešnou horlivostí projevovanou v promlčeném náboženství? Ovšem, co se starých týče, ví se, že jak své náboženství tak i politické zřízení odvozovali od *Musických umění*. Jak přirozeným se potom muselo jevit u kteréhokoli, ale zvláště u básníka oněch časů, když se odevzdal náboženskému vytržení z těchto proslavených patronek důvtipu a vědy? Z tohoto hlediska by bylo asi na místě, aby básník předstíral extasi, byť by žádnou nepocíťoval, a i za předpokladu, že by se jednalo o čistou afektovanost, by měl dbát na to, aby se jevila jako něco přirozeného a nezaostávala v naší potěše.

Co se toho týká, můj Pane, mohli jsme se setkat i s další nejasností. Jak Vaše Lordstvo ví, lidé se velmi těší ze schopnosti sebeklamu a to vždy, když se do něj srdnatě pouští: i jen malý základ jakékoli vášně nám poslouží nejen k jejímu správnému procítění, ale dokonce i k tomu, abychom se jí oddali více, než jsme původně zamýšleli. Tak se třeba díky malému milostnému vzrušení a za pomoci romance či románu patnáctiletý chlapec, stejně jako vážný padesátník, bezpochyby promění v opravdového chvastouna a zcela vážně pocítí onu *Belle Passion*.⁵ Stejně tak se i nějakému celkem slušnému člověku, kterého (6) někdo urazí, může rozvinutím jeho zlosti stát, že začne

* *Níže*, s. 142, &c. a SV. III, s. 260, &c.

zuřivě lačnit po pomstě. Dokonce i dobrý křesťan, který by měl tu potřebu být předobřým a myslel by, že nikdy nemůže dostatečně věřit, by mohl, tímto sice malým ale sdostatek posíleným sklonem, rozvinout svoji víru do takové šíře, že by obsáhla nejen všechny psané a tradiční zázraky, ale i celistvý soubor babských tlachů. Kdyby bylo třeba, mohl bych nyní Vašemu Lordstvu připomenout jednoho významného, učeného a pravověrného křesťanského preláta,⁶ kterého jste kdysi poznalo a jenž byl s to podat Vám úplný výklad o své víře ve *Vily*. Což, jak se mi zdá, může posloužit k tomu, aby se vyjevilo, jak vysoko se asi mohla pospolu s jeho představivostí vzepnout víra starého básníka.

Jenže my křesťané, kteří máme sami tak obsáhlou víru, těm bídným pohanům nic nestrpíme. Pro nás jsou to prostě jen bezvěrci. Nestrpíme, aby věřili v takovém rozsahu, jak to činí jejich vlastní náboženství; o němž vykřikujeme, že je příliš absurdní, než aby je přijal kdokoli krom obyčejného prostáčka. Ale může-li být nějaký ctihodný křesťanský prelát takovým nadšencem pro víru, že překračuje běžná nařizení katolické církve, a to až tak dalece, že věří na *Vily*, tak proč by potom pohanský básník, zcela běžně v souladu se svou vírou, nemohl věřit na *Múzy*?⁷ Neboť, jak Vaše Lordstvo ví, šlo o početnou skupinu božských postav pohanské víry (7), které byly pro daný theologický systém zásadní. Tyto bohyně, stejně jako další božstva, měly své chrámy a bohoslužby: a nevěřit ve *Svatou Devítku*⁸ či jejich APOLLÓNA bylo totéž, jako potírat JOVA samotného, a bylo od většiny rozvážných lidí nutně považováno jak za profánní tak i ateistické. Jakou ohromnou výhodou tedy asi muselo pro starého básníka být, že byl tak ortodoxní a za pomoci svého vzdělání a navíc i dobrého úmyslu se dopracoval až k víře v božskou přítomnost a nebeskou inspiraci? Jistě nikdy nebylo zájmem básníků oněch dob, aby zpochybňovali *Zjevení*, když přeci jejich umění prokazovalo tak dobrou službu. Naopak, nebylo možné, aby neoduševnili svoji víru, jak jen to šlo; když se už jen prostřednictvím jejího jednoduchého, správně posíleného aktu mohli povznést k oné andělské družině.

Jak moc musí představa přítomnosti takové postavy exaltovat genia, můžeme vysledovat přímo z vlivu, který má nad lidmi přítomnost již jen nějaké běžné postavy.⁹ Naši novodobí mudrcové jsou více či méně povznášeni názorem, který mají o své

družině a dále ideou, kterou si utvářejí o osobách, k nimž se obrací. Kdejaký obyčejný jevištní herec nás může informovat, jak moc jej hlediště naplněné lepšími lidmi povznáší nad běžnou normu. (8) A Vám, můj Pane, který jste tím nejvznešenějším hercem z té nejvznešenější části tohoto pozemského jeviště určeného jakémukoli smrtelníku, když hrajete pro *Svobodu* a *Lidstvo*, nepřináší snad přítomnost publika, toho z Vašich přátel a těch, kteří jsou Vám nakloněni, něco Vaši myslí a Vašemu genu? Nebo jsou snad onen ušlechtilý rozum a ona síla výmluvnosti, které jste v publiku objevil, pouze tím, čeho jste mistrem i v soukromí a co můžete provádět kdykoli, ať už sám, nebo s jedno jakým doprovodem či v kterékoli nenucené či klidné hodině? To by bylo vskutku téměř božské, ale běžné lidství, jak se domnívám, tak daleko nesahá.

Co se mne týká, můj Pane, mám vskutku potřebu přítomnosti nějaké takové reálné postavy či společnosti, jež by při kterékoli příležitosti povznesly mé myšlenky, takže když jsem o samotě, musím tuto touhu uspokojit alespoň prostřednictvím síly fantazie, a v nepřítomnosti *Múzy* si musím přibrat na pomoc nějakou osobnost s více než jen průměrným geniem, jejíž představovaná přítomnost mne může inspirovat něčím více než jen tím, co pocítuji v běžných chvílích. A tak jsem se, můj Pane, odhodlal obrátit k Vašemu Lordstvu, a to aniž bych se podepsal svým jménem:¹⁰ čímž Vám dávám, coby osoba neznámá, plnou svobodu, přečíst si ne více, než na co máte chuť; ale současně s tím si vyhrazuji i ono privilegium domnívat se, že si (9) tak jako tak přečtete vše, u vědomí toho, že jste můj přítel a ten, jehož si mohu po právu dovolit popasovat s důvěrností a svobodou, které budou následovat.

ODDÍL II

KDYBY snad bylo samotné vědomí toho, jak odhalit kdejakou nestálost či neřest, dostatečnou obranou ctností, která k nim stojí v protikladu, ó v jak báječném věku by nám bylo dáno žít! Nikdy nebyla v našem národě známa doba, v níž by byly hloupost a prostopášnost jakéhokoli druhu jasněji odhalovány, či důmyslněji zesměšňovány než jak je tomu nyní. A někdo by mohl, alespoň na základě tohoto dobrého znamení, doufat, že se náš věk nenachází v žádném úpadkovém stadiu; neboť,

ať už jsou naše rozladěnosti jakékoli, jsme na dobré cestě k jejich vyléčení. Nejlepším znamením nápravy u soukromých osob je již to, že strpí, když se o nich říká, že mají chyby.¹¹ Ovšem jen zřídka je toho schopna sama veřejnost. Neboť všude tam, kde jsou žárlivost státu či špatné životy velikánů nebo jakákoli jiná příčina dostatečně silné na to, aby bránili *Svobodné Kritice*¹² v jakémkoli dílčím náhledu, potom ve svém důsledku ničí i to dobré, co z ní plyne jako celku. Všude, kde je lecjaký zvláštní obyčej či národní zájem izolován, a to nejen tak, že by byl zbaven kriticismu, ale je dokonce ztotožňován s tím nejvyšším uměním, tam nemůže být žádné *nestranné* či *svobodné Kritiky* mravů. Jen ve svobodném národě, jako je ten náš, je možné, aby se podvodu nedostalo žádného privilegia; (10) a aby mu ani čest dvora, síla vznešenosti, ani úctyhodnost církve nemohly poskytnout ochranu, či jej bránily před tím, aby byl posuzován v každé své formě i zjevu. Pravda, může se zdát, že tato svoboda zachází příliš daleko. Patrně lze říct i to, že jí zneužíváme. Což udělá jistě každý, kdo jí bude dotčen a jehož názory budou svobodně zkoumány. Jenže kdo má být soudcem toho, *co* lze zkoumat svobodně a *co* nikoli? *Kde* lze užít svobody a *kde* nikoli? Jaký lék na to máme vůbec předepsat? Může zde snad být nějaký lepší nad ten, který plyne právě z té svobody, na níž se ozývají stížnosti? Jsou-li lidé zlomyslní, nedůtkliví či utrhační, může je napravit zeměsprávce: ovšem jestliže špatně užívají rozumu, je to opět rozum, který je má naučit, užívat jej lépe.¹³ Správnost myšlení a stylu, vybranost mravů, slušné chování a jakákoli zdvořilost mohou pramenit jen ze zkušenosti a potýkání se s tím, co je nejlepší.¹⁴ Jen nechme naše bádání volně plynout dál a brzy nalezneme správnou míru pro cokoli. Ať už má humor jakýkoli počátek, je-li nepřirozený, nemůže mít dlouhého trvání a *Výsměch*, obzvláště je - li zneužit, zcela jistě nakonec selže tam, kde si toho zaslouhuje.

Často jsem žasl při pohledu na rozumné lidi, kteří byli neuvěřitelně vystrašení z toho, že se k něčemu za jistých okolností přistupovalo s *Výsměchem* (11); jako by ani nevěřili svému vlastnímu soudu. Vždyť jaký výsměch se může postavit rozumu? Či jak může někdo, kdo má alespoň špetku správného uvažování, strpět nevhodně užítý výsměch? Nic totiž není směšnější, než-li právě tohle. Prostěáček samozřejmě může spolknout kdejaký sprostý vtip, kdejakou čirou taškařici či šaškování; ovšem rozumnými a vychovanými lidmi musí pohnout jemnější a hlubší vtip. Jak je potom ale

možné, že se ve věci rozumování projevujeme jako takoví zbabělci a bojíme se podstoupit *Zkoušku* výsměchu? Často říkáme: „Ó tato témata jsou příliš vážná!“ Snad ano, ale dovoluňte nám nejprve nahlédnout, zda jsou opravdu vážná, či nikoli: neboť tak, jak je můžeme vnímat, se snad mohou naši představivosti jevit coby vážná a důležitá, ale co do své podstaty velmi směšná a impertinentní. *Vážnost* náleží ke skutečné esenci falešnosti. Nejen, že kvůli ní chybujeme v ostatním, ale i ona sama je téměř neustále schopna chybovat. Vždyť jak obtížné je pro vážného člověka, aby se dokonce i v osobním jednání dovedl dlouho zdržovat mimo rámec toho formálního? Nikdy nemůžeme být přehnaně vážnými, jestliže si můžeme být jisti, že jsme takovými, jakými se domníváme být. A stejně tak nikdy nemůžeme přehnaně oslavovat či uctívat nějakou věc pro její vážnost, jsme-li si jisti, že tato věc je vážná tak, jak ji vnímáme. Tím hlavním je rozeznávat vždy *pravou* vážnost od té *falešné*: což (12) lze jedině tak, že budeme sami neustále pamětliví tohoto pravidla a budeme jej svobodně užívat nejen ve vztahu k okolním věcem, ale i k nám samotným. Vždyť kdybychom naneštěstí ztratili míru v nás samotných,¹⁵ potom bychom ji brzy ztratili i ve všem okolo. Tedy, jaké pravidlo či jaká míra, krom uvažování o reálném naladění věcí, existují ve světě, jejichž pomocí bychom zjistili, které jsou opravdu vážné a které směšné? A jak jinak toho lze dosáhnout, ne-li *užitím *Výsměchu*¹⁶ abychom viděli, zda jej ustojí? Ovšem, obáváme-li se užít tohoto pravidla ve vztahu k *něčemu*, co nás potom může ochránit před falešností formality ve *všem*? Jednou jsme si v něčem dovolili být *Formalisty*¹⁷ a ta stejná formalita nás nyní může ovládat, jak se jí zlíbí, i ve všem ostatním.

Ne v každém rozpoložení můžeme soudit o věcech. Nejprve je nutné, abychom posoudili naši vlastní náladu,¹⁸ a obdobně pak i další věci, které spadají do našeho soudu. Ale již nikdy více si nesmíme dovolit posuzovat věci, či, soudíce je, i naši vlastní náladu, jestliže jsme se již dopředu vzdali našeho předběžného práva na souzení, a pod záminkou vážnosti si dovolili stát se těmi nejměšnějšími a hluboce obdivovat ty nejměšnější věci přírody, přinejmenším té, kterou známe. Jestliže jsme se totiž rozhodli, že to nikdy nezkusíme, potom už nikdy nemůžeme nabýt jistoty. (13)

* Níže, str. 61, 74.

* A zpravidla významné věci lépe a rázněji roztíná vtip než přílišná přísnost.

Mohu s jistotou říci, můj Pane, že toto tvrzení je samo o sobě natolik pravdivé, že je mají za pravdu i zchytralí *Formalisté* naší doby, kteří proto spíše snesou, aby byly jejich falešnosti vysmívány s veškerou představitelnou hořkostí a zarputilostí, než aby byly kdy jen zlehka dotčeny oním druhým způsobem. Vědí totiž velmi dobře, že jak způsoby a módy, tak i *Názory*, byť mnohdy velmi směšné, jsou dále udržovány díky úctě: a že ony formální představy, které snad vyrostly z nějaké formální nálady a byly počaty za střízlivého smutku, nikdy nemohou být odstraněny jinak, než prostřednictvím střízlivé veselosti a volnějšiho a radostnějšiho myšlení. Veškerý entusiasmus totiž doprovází *jakási Melancholie*.¹⁹ A ať už jde o *Lásku* či *Náboženství* (neboť s entusiasmy se setkáváme u obou z nich),²⁰ nic nemůže zastavit nárůst jejich poškozování, dokud nebude odstraněna melancholie a myslí nebude dána svoboda vyslechnout i to, co může být proneseno proti směšnosti jakéhokoli extrému.

Šlo tedy o prozřetelnost některých moudrých národů,²¹ když lidem umožnily, aby se dle své libosti stali pošetilci, a nikdy netrestaly vážně to, co si zasluhovalo nanejvýše výsměch (14) a bylo nakonec nejlépe vyléčeno právě touto medicínou. U lidí se vyskytují jisté druhy humoru, kterým musí být dán nutně průchod. Jak lidská mysl, tak i lidské tělo jsou předmětem vzruchů:²² a tak, jako se v krvi vynachází cizorodé fermenty, jež v mnohých tělech zapříčiňuje zvláštní výměšek, tak i v rozumu jsou přítomny heterogenní částičky, jež musí být fermentací vyplaveny. Kdyby se lékaři stůj co stůj snažili tyto tělesné fermenty utlumit a zasahovat do nálad, jež sami odhalili během těchto výlevů, potom by zřejmě mohli namísto léčebné kůry otevřít cestu moru, nebo proměnit jarní rozechvělost či podzimní přesycenost ve zhoubnou epidemickou horečku. Špatnými lékaři *Těla Státu* jsou jistě ti, kteří by měli potřebu manipulovat těmito mentálními výlevy a pod ošidnou záminkou uzdravení svrabu pověry a ochrany

* — *Ridiculum acri*

Fortius & melius magnas plerumque secat res.

HOR. *Sat. 10.*

duší před entusiastickou nákazou by celou přírodu uvedli ve zmatek a pár nevinných puchýřků proměnili v zánět a smrtelnou gangrénu.

Z * dějin se dozvídáme, že když PAN doprovázel BAKCHA na jakési výpravě do *Indie*, objevil způsob, jak za pomoci malé družiny zastrašit (15) mnoho nepřátel, a to když důmyslně využil jejího křiku, rozléhajícího se mezi ozvěnami skal a jeskyní lesnatého údolí. Ve spojení s ponurým vzezřením oněch pustých a temných míst vyvolal skřek vycházející z jeskyní v nepřátelích takový děs, že jim v tomto stavu jejich představivost dopomohla slyšet hlasy a bezpochyby též i vidět tvary, jenž byly více než lidské: zatímco nejisté vědomí toho, co je děsí, činilo jejich děs ještě větším a díky skrytosti jeho vzhledu jej šířilo rychleji, než jak by to dovedlo jakékoli vyprávění. A to je tím, co lidé posléze nazvali *Panikou*. Tento příběh nám tedy podává dobrý příklad přirozenosti vášně, která by jen těžko mohla existovat bez nějaké příměsi entusiasmu a pověřivých děsů.²³

Máme tedy dobrý důvod označit za *Paniku* každou vášeň, která je nesena †davem a šíří se pohledem, či, jak se říká, stykem nebo sympatií. Za *Paniku* lze proto označit i všeobecné šílenství, při němž, jak už jsme také párkrát zažili,²⁴ běsnění lidí přemůže; obzvláště má-li co do činění s náboženstvím. A v tomto stavu jsou nakažlivé již jejich samotné pohledy. Šílenství přelétá ze tváře na tvář: a tato choroba není zpozorována dříve, než je jí člověk nakažen. Ti, kteří měli díky lepšímu mentálnímu (16) rozpoložení možnost pozorovat dav ovládaný silou této vášně, přiznávají, že ve výrazu těchto lidí spatřili něco mnohem příšernějšího a strašnějšího, než co se kdy vyjadřuje v těch nejvypjatějších chvílích. Takový vliv má tedy ‡společnost v případě špatných i dobrých vášní: a tak je každý afekt o to silnější, je-li *společenský a komunikativní*.²⁵

Proto se u lidí, můj Pane, vyskytují mnohé *Paniky*, nejen ta ze strachu. A tak je i náboženství *Panikou*, narůstá-li u něj jakýkoli entusiasmus; právě tak, jako tomu bude při melancholických událostech. Výpary totiž přirozeně stoupají, a tak obzvláště ve špatných časech, kdy jsou lidští duchové uzemněni, jako je tomu buď při veřejných

* Polyani Strateg, kn. I. kap. 2.

† *Níže*, s. 45 a SV. III, s. 66 v poznámkách.

‡ *Dále*, s. 110, &c. a SV. II. p. 110, 106, &c. 127, &c.

neštěstích či během špatného počasí neb hladovění, nebo když se udají přírodní katastrofy, bouře, zemětřesení či další ohromné divy: v tomto údobí musí *Panika* nutně stoupat vzhůru a zeměsprávce jí bezpodmínečně uvolňuje cestu. Ono totiž předepsat vážnou medicínu a užít jako léčebné kůry meče či *Fascesu*,²⁶ učiní nutně celou věc ještě melancholičtější a pouze posílí samotnou příčinu této rozladěnosti. Zapovědět lidem jejich přirozené obavy a usilovat o jejich přemožení jinými, by bylo jistě tou nejnepřirozenější metodou. Kdyby byl zeměsprávce nějakým mistrem, potom by měl mít jemnější ruku a namísto pálení, (17) řezání a sekání by měl užívat těch nejjemnějších balzámů a s laskavým pochopením by měl pronikat do zájmů lidí a posuzuje je dle sebe, jak se říká, by měl, poté, co by je utišil a uspokojil, usilovat o jejich radostné rozptýlení a vyléčení.

Taková byla stará politika: a proto (jak říká náš významný národní * autor)²⁷ je nutné, aby se lidem dostalo *Veřejného Vedení*²⁸ v náboženství. Vždyť upřít zeměsprávci pobožnost, či odstranit národní církve, je právě takovým entusiasmem jako ona útlak ustanovující teorie. Neboť proč by neměly existovat veřejné cesty stejně jako soukromé zahrady? Proč ne veřejné knihovny stejně jako soukromé vzdělávání a domácí učitelé? Ale předepisovat meze představě a spekulaci, regulovat názory a náboženské víry či obavy lidí, potlačovat násilím přirozenou vášeň entusiasmu, či usilovat o její prověrku nebo redukci na jeden druh, nebo ji podřizovat něčí úpravě, není po pravdě ani rozumnější, ani si nezasluhuje lepší pověst nežli to, co †pisatel komedií prohlašuje o obdobném plánu ve věci lásky (18)

‡ Bylo by to stejně marné, tak jako pokoušet se šílet s rozumem.²⁹

Jak Vaše Lordstvo ví, nejen že Staří tolerovali všechny vizionáře a entusiasty: ale i samotná filosofie se stejně svobodně rozvíjela a připouštěla jako jakési vyvážení pověry. A zatímco do sebe některé sekty, jako *Pythagorejci* a později *Platonikové* začlenily

* HARRINGTON.

† Ter. Eun. *Jedn. I. Sc. I*

‡ — *Nihilo plus agas*

Quam si des operam ut cum ratione insanias.

- Terentius Eunuch *Jedn. i. Sc. I.*

pověru a entusiasmus svých časů,³⁰ tak zase *Epikurejcům, Akademikům* a dalším bylo povoleno, aby proti nim užili veškeré síly důvtipu a výsměchu. A tak se tyto věci šťastně vyvážily;³¹ rozum začal hrát čestnou roli; učení a věda vzkvétaly. Nádherné byly harmonie a nálada, jež povstaly ze všech těchto protiv. Tak byly pověra a entusiasmus zlehka prozkoumání a ponechány bez povšimnutí, již nikdy nedosáhly zuřivosti takového stupně, aby zapříčinily krveprolití, války, persekuce a devastace ve světě. Jenže nový druh politiky, který se rozšiřuje na onen svět a bere v úvahu spíše budoucí životy a štěstí lidí nežli ty přítomné, nás donutil překročit meze přirozené humanity; a z jakési nadpřirozené milosti nás naučil, jak co nejdohodlaněji umořit jeden druhého. Pozdvihl jakousi * antipatii, již nikdy nemohl dosáhnout žádný časný zájem, a už navěky na nás nakladl vzájemnou (19) nenávist. A *Názorová Jednota* (nadějný plán!) je nyní nahlížena jako to jediné prospěšné, co se může tomuto zlu postavit. *Zachraňování* duší je tak nyní heroickou vášní exaltovaných duchů; a stalo se svým způsobem hlavní starostí zeměsprávce a opravdovým cílem vlády samotné.³²

Kdyby se snad úřad zeměsprávce uráčil proniknout s takovou razancí i do jiných věd, potom, obávám se, bychom měli jak špatnou logiku, tak i matematiku a každopádně i filosofii, stejně jako je tomu s bohoslovím v těch zemích, v nichž je zákonem ustanovena strohá ortodoxie.³³ Pro vládu je velmi komplikované uzemnit vtíp. Činí-li tak, jen aby nás učinila střízlivými a čestnými, potom je pravděpodobné, že budeme stejně zdatní v našich duchovních, jakož i světských záležitostech: a kdyby nám věřila, potom, nestál-li by nám v cestě již žádný předsudek, bychom měli jistě dostatek vtípu, abychom ochránili sami sebe. Ale kdyby na tuto *spasitelskou* práci poctivost a vtíp nestačili, potom by bylo zcela zbytečné, aby do toho ještě zasahoval zeměsprávce: neboť i kdyby byl nakrásně dostatečně zdatný či důvtipný, mohl by se zmýlit stejně brzy jako kdekterý jiný člověk. Jsem si jist, že jediným způsobem, jak zachránit lidský rozum, či ochránit veškerý vtíp tohoto světa, je dát vtípu svobodu. Proto vtíp nikdy nedosáhne své svobody tam, kde je odstraněna *Svoboda Výsměchu*: neboť proti vážným výstřednostem (20) a popudlivému humoru žádné jiné medicíny krom této není.

* SV. III. s. 59, 60, &c. 80, 81, &c.

Máme vskutku plnou moc nad všemi ostatními podobami smutku. Můžeme zacházet se všemi ostatními entusiasmy, jak se nám zlíbí. Můžeme se až do krajnosti vysmívat lásce, galantnosti či potulnému rytířství; a uvědomujeme si, jak moc během těchto posledních dnů vtipu upadá humor, který byl kdysi v převaze. Křížové výpravy, záchrany svatých zemí a podobné zbožné galantnosti jsou dnes vyžadovány méně než kdysi: ale jestliže něco z tohoto militantního náboženství, něco z tohoto duši zachraňujícího ducha a svatého putování ještě stále přetrvává, není se co divit, uvážíme-li, jak vážně zacházíme s touto rozladěností a jak nesmyslně se pokoušíme léčit entusiasmus.

Kdybychom tu měli nějakou inkvizici, či formální soudní dvůr, plné vážných úředníků a soudců, založené s cílem omezit básníkovu libovůli a obecně potlačit svobodu a humor jeho veršování, konkrétně pak ale onu nejmarnivější vášeň lásky, jak ji v jejím pohanském hávu VENUŠE a KUPIDA představili básníci; kdyby bylo básníkům, jako vůdcům a učitelům této hereze zakázáno těšit lidi svým veršotepectvím, a stejně tak by bylo lidem pod výhrůžkou úměrných trestů zakázáno naslouchat jakémukoli takovému kouzlu, či věnovat svou pozornost jakémukoli milostnému příběhu jakož i nějaké hře, povídce či baladě, potom se jen stěží dovedu zbavit představy, že bychom přihlíželi vzestupu nové *Arkádie*, jež by z tohoto útlaku povstala, staří i mladí by byli uchvázeni duchem veršování, milovníci a básníci by se nám tu scházeli pod širým nebem, lesy by byly zaplněny romantickými pastýři a pastýřkami a skaliska by zněla ozvěnami hymnů a modliteb oslavujících sílu lásky. Díky takovému zřízení bychom mohli mít vskutku skvělou příležitost přivést zpět k životu celý zástup pohanských bohů a zažehnout náš chladný severský ostrov tolika oltáři zasvěcenými VENUŠI a APOLLÓNOVI, jako tomu bylo kdysi na *Kypru*, *Délu* či kdekoli jinde v onom teplejším *řeckém* podnebí.

ODDÍL III

MOŽNÁ je Vám ale divné, můj Pane, že jsa doveden k tak vážnému tématu, jakým je *Náboženství*, měl bych se zapomenout natolik, abych otevřel cestu *Výsměchu* a *Humoru*. Než je mou povinností, můj Pane, říci Vám, že se tak nestalo čistě náhodou. Abych pravdu řekl, pramálo se starám o to, abych o tomto tématu přemýšlel, ještě (22) méně abych o něm psal, beze snahy dostat se do tak dobré nálady, jak jen je možné. Je jisté, že lidé, kteří nestrpí žádnou polovičatou náladu, ale jsou jednoho ducha i humoru, vědí jen velmi málo o pochybách a skrupulích náboženství a jsou uchráněni jakéhokoli bezprostředního vlivu *zbožné Melancholie* či *Entusiasmu*; což, má-li se zakořenit v náladě a stát samozřejmým, vyžaduje více rozvážnosti a smysluplné praxe. Ať už by byl ale tento zvyk jakýkoli, nikdy bych si nepřál, aby na mě padl los, být jím přiveden k splácení smutné daně bezohlednosti či šílenství. Raději bych ustál veškeré nástrahy s náboženstvím, než abych usiloval o odstranění myšlenek na ně nějakou kličkou. Vše, za co bojuji, je, abychom o něm přemýšleli se *správným Humorem*: a tím, co se musím pokusit dokázat, je, že již tak jsme víc jak na půli cesty za tím, jak o něm *správně* uvažovat.

Dobrá nálada³⁴ není jen nejlepší obranou proti *Entusiasmu*, ale též nejlepším základem *Zbožnosti* a *pravého Náboženství*: jsou-li totiž správné názory a důstojné představy nejvyššího jsoucna základem vši pravé zbožnosti i uctívání, je potom více než pravděpodobné, že v tomto ohledu nikdy nepochybíme jinak, než díky špatné náladě. Nic než špatná nálada, ať už přirozená či vynucená, nemůže člověka přimět k tomu, aby vážně uvažoval o tom, že tento (23) svět je řízen nějakou ďábelskou či špatnou silou.³⁵ A tak se tedy ptám, zda může být něco, krom špatné nálady, příčinou ateismu. Vždyť existuje tolik argumentů, jež dovedou člověka v jeho náladě přesvědčit hlavně o tom, že vše je vhodně a správně uspořádáno, až by jeden považoval za nemožné, být z dění rozmrzen natolik, aby se domníval, že se vše děje náhodou; a že *tento Svět* coby ona ctná a moudrá tvář, za jaký je brán, nemá ani smysl ani význam. Jsem nicméně přesvědčen o tom, že děsuplné a špatné myšlenky o prvotním hybateli nám nemůže přivodit nic jiného než špatná nálada. Nic nás nemůže přesvědčovat o mrzutosti

a zatrpklosti onoho jsoucna krom pocitu něčeho takového v nás samotných: a jestliže se obáváme vnést do náboženství dobrou náladu, či s potěšením a svobodou uvažovat o takovém tématu, jakým je BŮH, je tomu tak proto, že se chápeme tohoto tématu stejně, jako nás samotných a že jen stěží dovedeme mít ponětí o *Majestátnosti* a *Velkoleposti* bez je doprovázející *Okázalosti* a *Nevrlosti*.³⁶

To je ovšem pravý opak onoho charakteru, který, když se s ním, což se také občas stává, setkáme u nejmocnějších lidí mezi námi, považujeme za *nejbožštěji dobrý*. Jestliže tito lidé schvalují skutečné *Dobro*, potom se s nimi nebojíme jednat svobodně a s jistotou (24) víme, že v nich tato naše svoboda nevzbudí nespokojenost. Touto svojí dobrotivostí získávají hned dvojí. Neboť čím více se na ně nahlíží a čím důvěrněji jsou zkoumáni, tím větší se zdá být jejich hodnota a její objevitel, jsa okouzlen svým úspěchem, si jich váží a miluje je více než kdy dříve, kdy svému nadřízenému prokazoval nadbytečnou štědrost a reflektuje na otevřenost a šlechtnost které právě zakusil. Vaše Lordstvo patrně ví o tomto divu více než kdo jiný. Jak jinak by bylo možné, abyste byl milován nyní, když máte moc a ještě více uznáván a stále milován bez moci?

Díky nebesa! že i v naší době existují takové příklady. V dřívějších dobách jich bylo mnoho. Zaznamenali jsme třeba mocné vládce a dokonce i světovládce, kteří dokázali bez předpojatosti snést nejen svobodnou kritiku svých činů ale dokonce i ty nejzlostnější výčitky a pomluvy pronášené jim přímo do tváří. Někdo si snad může přát, aby se takové případy nikdy nenašli u *Pohanů*: ale především, aby jim k něčemu takovému nedali příležitost *Křesťané*. Šlo vskutku o neštěstí lidstva jako takového, ne jen křesťanů, že někteří z dávných *římských* vládců byli takovými tyranskými monstry a začali pronásledovat nejen samotné věřící (25), ale vůbec všechny, o nichž měli za to, že jsou důstojní a ctnostní. Co mohlo být větší oslavou či výhodou křesťanství, než být utlačováno NERONEM?³⁷ Ovšem lepší vládcové, kteří přišli posléze, se nechali přesvědčit, aby tyto přísné praktiky odvrhli. Je pravda, že zeměsprávce by snad mohl být překvapen novostí myšlenky, o níž by se snad mohl domnívat, že nejen že zničila posvátnost jeho moci, ale navíc označila za světské, bezbožné a zatracené jak jeho tak i všechny ostatní, kteří se neoddali jedněm konkrétním formám uctívání, jichž tu bylo

dříve ustaveno na tisíce a až dosud spolu byly všechny slučitelné a družné. Nicméně prozřetelnost některých dalších vlád byla taková, že došlo ke znatelnému otupení hrany útlaku a dokonce i onen *vládce,³⁸ který byl považován za největšího nepřítele křesťanské sekty, a který v ní byl vychováván, se stal tím největším krotitelem útlaku a nepřipustil by nic jiného, nežli obnovu církevní pudy a veřejných škol, bez jakéhokoli útoku na statky či osoby, a to i ty, které vypálily cejch státnímu náboženství a kladli si zásluhu za útok na veřejnou bohoslužbu.

(26) Dobře že se našemu náboženství dostalo autority jednoho požehnaného spisovatele, jež nás ujišťuje, že duch †*Lásky* a *Humanity* je postaven výše než ten, který náleží *Mučedníkům*.³⁹ Jinak bychom se totiž mohli trochu stydět za minulost mnoha našich prvotních vyznavačů a mučedníků, dokonce i v souladu s našim přesvědčením. Jen stěží dnes najdeme ve světě tak dobrého křesťana (kdyby ovšem šlo o známku toho, že je dobrý), který by, za předpokladu, že by žil v *Konstantinopoli*, či někde jinde pod vládou *Turků*, považoval za vhodné či zdvořilé nějak narušit jejich bohoslužbu v *Mešitě*. A coby dobří protestanti, jakými jsme Vy i já, můj Pane, bychom takového člověka mohli jen těžko považovat za lepšího než nějakého zkaženého entusiastu, který by snad z nenávisti k papežskému modloslužebnictví měl v čase vrcholící mše (tam, kde snad byla mše ustavena zákonem) přerušit kněze křikem, či házel špinu na jeho obrazy a relikvie.

Zdá se však, že někteří z našich dobrých spolubratří, nedávno přišedší mezi nás, *francouzští* protestanté,⁴⁰ se tomuto primitivnímu způsobu silně oddávají. Ve své vlastní zemi totiž rozpoutali ohromného ducha mučednictví a rádi by to zkusili i u nás, kdybychom k tomu ovšem byli svolní a dali jim příležitost: to znamená, kdybychom jim prokázali tu čest (27) a pověsili je či uvěznil, kdybychom jim byli dle jejich domácího zvyku⁴¹ ochotni zpřerážet všechny kosti v těle, rozvířit jejich horlivost a rozžhavit uhlíky útlaku. Avšak žádné takové laskavosti se od nás nedočkají. Máme natolik tvrdá srdce, že ačkoli je jejich vlastní chátka touží počastovat laskavými ranami a tu a tam je s láskou kamenuje přímo na ulici; že ačkoli by jim kněží jejich vlastního národa rádi

* Viz SV. III. s. 87, 88, 89. V poznámkách.

† I *Kor.* kap. xiii, ver. 3.

poskytli onen vytoužený výchovný prostředek a podrobili by je doslova zkoušce ohněm, tak my, *Angličané*, kteří jsme pány ve své zemi, nedovolíme těmto entusiastům, aby si tu na něco takového zvykali. Nikdo si o nás však nemůže myslet, že bychom tak jednali ze závidy k jejich sektě ptáka *Fénixe*, jež, jak se zdá, vyšla z plamenů, a která by ráda vyrostla v novou církev prostřednictvím stejného způsobu propagace jako ta stará, o jejímž *Semeni* se správně říká že *vzešlo z Krve Mučedníků*.⁴²

Ale jak jsme stále barbarští a více než pohansky krutí my, tolerantní *Angličané*! Vždyť nám nestačilo, že jsme těmto prorokujícím entusiastům upřeli poctu útlaku, my jsme je ještě podrobili tomu nejkrutějšímu opovržení na světě.⁴³ Dostala se ke mně zaručená zvěst, že právě v tomto čase* se stali tématem (28) výjimečné komedie a loutkohry na *Bartlemy Fair*.⁴⁴ Není pochyb o tom, že za pomoci vodicích šňůr a loutkohercovy inspirace jsou zde velmi dobře zachyceny jejich divné hlasy a nedobrovolná zmítání. To proto, že ve stavu prorocství, nejsou těla proroků ovládána vlastní silou, ale stávají se jakýmsi pasivními orgány pohybovanými nějakou vnější silou, a v žádném z jejich hlasů či pohybů tak nenajdeme nic přirozeného, či co by se podobalo skutečnému životu.⁴⁵ A zatímco se *Bartlemy Fair* těší tomuto privilegii, já se odvažuji vystavět pro naši národní církev takovou obranu, aby se žádné sektě entusiastů, žádným novým prodejčům prorocství či zázraků již nikdy více nepodařilo ji předstihnout, či uvrhnout do potíže plynoucí z toho, jak by zkoušeli její sílu.

Jaké štěstí, že když tu vládlo papeženství, užívalo se Smithfieldu⁴⁶ tragičtějším způsobem. Lze se totiž obávat, že mnozí z našich prvních reformátorů, byli jen o něco málo lepší než entusiasté: a Bůh ví, zda nám vroucnost tohoto druhu nějak výrazně nepomohla při odstraňování jejich spirituální tyranie. Kdyby tedy kněží neupřednostnili, jako obvykle, svou lásku ke krvi před všemi ostatními vášněmi, mohli by se snad poněkud šťastněji vyhnout té největší (29) síle našeho reformního ducha. Nikdy jsem neslyšel, že by si v době prvotního vzestupu křesťanského náboženství věděli staří pohané ve svém zlém úsilí o jeho potlačení tak dobře rady, že by kdy užili oné metody z *Bartlemy Fair*. Jsem však přesvědčen, že být pravda evangelia jakkoli pokořitelná, potom by se ji pokusili umlčet mnohem čestněji, jestliže by se odhodlali uvést naše

* Tj. roku 1707

prvotní zakladatele na scénu příjemnějším způsobem, nežli tím, který užívá medvědích koží a smolných sudů.⁴⁷

Židé byli od jak živa velmi * podmračení lidé a snesli by jen velmi málo výsměchu, ať už by se týkal čehokoli, ještě méně pak v tom, co se týkalo jakýchkoli náboženských nauk či názorů.⁴⁸ Náboženství nahlíželi svým podmračeným okem a jediným lékem, který byli s to předepsat na cokoli, co se třeba jen zdálo být pokusem o ustanovení nového zjevení, bylo pověšení. Hlavní argument zněl *Ukřižovat, Ukřižovat*. Ovšem, kdyby je jen se vši tou záští a zatvrzelostí vůči našemu Spasiteli a jej následujících apoštolů napadlo, sehrát pro jeho potupu taková loutková představení, jaká dnes hrají papeženci s cílem jej oslavit; potom mám za to, (30) že by tak našemu náboženství uškodili snad více než jakoukoli jinou krutostí.

Věřím, že našemu velkému a učenému apoštolu⁴⁹ neplynula † ani tak velká výhoda z bezproblémového potýkání se s jeho *athénskými* protivníky, jako spíš z nevrlého a jedovatého ducha těch nejutlačovanějších *židovských* měst. Otevřenost a zdvořilost jeho *římských* soudců se mu podařilo usměrnit méně, než horlivost v synagogách a úpornost kněží jeho vlastního národa. Ačkoli když si představím, jak tento apoštol stojí před důvtipnými *Athéňany*, či *římským* soudním dvorem plným vážených pánů a dam, a když vidím, jak velkodušně vychází vstříc názorům a náladě těchto zdvořilejších lidí, potom se mi rozhodně nezdá, že by upadal ve svém *Vtipu* či *dobřím Humoru*; ale bez jakéhokoli stranění vlastnímu zájmu, je velkomyslně touží podrobit zkoušce a vystavit ostrosti jakéhokoli výsměchu, který by se mu nabízel.

Ovšem třebaže *Židé* nikdy neměli to potěšení užívat svého důvtipu či zášti proti (31) našemu Spasiteli či jeho apoštolům tímto způsobem, tak ta nevěřící část pohanů⁵⁰ se o to pokusila již mnohem dříve ve vztahu k těm nejlepším naukám a osobnostem, jež se kdy mezi nimi objevily. Což však nakonec nezpůsobilo žádnou škodu, ale naopak posloužilo jako veliká výhoda právě pro ty osoby a nauky, které se, poté co ustály tuto zkoušku, projevíly jako zcela neotřesitelné a správné. Ten nejbožštější člověk, který se

* Jelikož byl náš autor za tyto a podobné řeči o *Židech* kritizován, odkazuje čtenáře k poznámkám a citacím ve SV. III. s. 53, 4, 5, 6. A *tamtéž*, 115, 116 &c. *Viz též dále*, s. 282, 283.

† Jak asi využil svého utrpení a jak pateticky vykreslil a často i oslavoval své věznění a bičování, aby tak pozvedl svůj charakter a rozvinul zájem o křesťanství, pozná snadno každý, kdo bude číst jeho epištoly a seznámí se s jeho stylem i manýrou.

kdy objevil v pohanském světě,⁵¹ byl v době vrcholného důvtipu a od toho nevtipnějšího básníka ze všech⁵² vysmíván v komedii, která byla celá sepsána a sehrána právě za tímto účelem.⁵³ Ovšem to vše bylo natolik vzdáleno potupení jeho slávy či potlačení jeho filosofie, že ony obě nakonec ještě více narostly, a z něho samotného se stal ještě větší předmět závidy u ostatních učitelů. A nestačilo mu jen to, že se mu vysmívají, ale aby pomohl onomu básníku, jak jen to šlo, sám se otevřeně ukazoval v divadle, takže jeho skutečná postava (která nebyla nikterak zvýhodňující)⁵⁴ mohla být přímo porovnávána s tou, kterou onen vtipný básník uvedl na scénu jako jejího reprezentanta. Takový byl tedy jeho *dobrý Humor*. Na světě už nelze nalézt žádný lepší doklad nepřemožitelné lidské dobroty ani báječnější doklad toho, že ať už v jeho charakteru či jeho názorech se nenacházelo nic falešného. Neboť není žádným divem, když se *Falešnost* odváží vydržovat styk s *vážným* nepřítelem. (32) Ví totiž, že s vážností vedený útok pro ni neznamena takové nebezpečí. Není totiž nic, co by si víc ošklivila, či čeho by se více děsila, krom radosti či *dobrého Humoru*.

ODDÍL IV

STRUČNĚ řečeno, můj Pane, je dle mého názoru melancholický přístup k náboženství právě ten, který jej činí tak tragickým a umožňuje, aby se ve skutečnosti projevovalo v podobě tak skličujících světových tragedií. A můj názor je, že přistupujeme-li k náboženství s dobrými mravy, potom nikdy nemůžeme užít přespříliš *dobrého Humoru* či, zkoumáme-li jej, zase přespříliš *Svobody* a *Důvěrnosti*. Neboť, bude-li pravé a upřímné, potom nejen že takovou zkoušku ustojí, ale navíc z ní bude vzkvétat a mít výhodu: bude-li falešné, či s příměsí podvodu, bude prohlédnuto a odhaleno.

Onen melancholický způsob, jímž jsme byli učeni náboženství,⁵⁵ nám znemožňuje, abychom o něm přemýšleli s dobrým humorem. To, že se k němu musíme neustále vracet, je snad dáno přímo nepřízní osudu či špatným zdravím, sklíčeností, rozrušeností naší mysli, nebo nevyrovnaností naší nálady. Ačkoli ve skutečnosti na tom nikdy nejsme tak špatně, abychom o něm přemýšleli, jako v nějakém těžkém a temném čase.

Nikdy nemůžeme být s to kontemplovat cokoli, co je nad námi, jestliže (33) nejsme schopni jakkoli nahlédnout nás samotné a v klidu prozkoumat náladu naší vlastní mysli i vášní. Neboť hněv, zuřivost a pomstychtivost můžeme v BOŽSTVÍ spatřit jediné tehdy, jsme-li zcela *naplněni* neklidem a hrůzami a když jsme v důsledku utrpení a úzkosti přišli o nemálo z přirozeného klidu a lehkosti naší nálady.

Proto, abychom správně pochopili, co je to *skutečná Dobrota* a co způsobují ony *Atributy*, které jsme s takovou pochvalou a slávou připsali BOŽSTVÍ, musíme mít nejen obyčejný dobrý humor, ale přímo ten nejlepší, a stejně tak žít ty nejsladší a nejzdvořilejší životy ze všech. Teprve potom si budeme schopni nejlépe uvědomit, zda ony formy spravedlnosti, stupnice trestů, nálada zášti i útočná a rozhořčená opatření, jež BOHU běžně připisujeme, jsou slučitelné s oněmi původními myšlenkami o *Dobrotě*, které v nás totéž božské jsoucno, či jemu podražená příroda, zakořenily a jež musíme nutně předpokládat, máme-li mu vzdát jakoukoli chválu a slávu. A taková je tedy, můj Pane, ona obrana proti všem pověrám: a sice, upamatovat se, že v BOHU není nic, než co je *božské*, a že On buď *vůbec není*, nebo je *opravdu a dokonale* dobrý. Ale jestliže se bojíme užívat našeho rozumu⁵⁶ svobodně (34) dokonce i u samotné otázky „Zda skutečně *existuje*, či *nikoli*“; potom jej vlastně považujeme za *špatného*, a ploše popíráme jeho údajně dobrotivý a dokonalý charakter; když tak ztrácíme důvěru v jeho charakter a děsíme se jeho zlosti i odporu ke *Svobodě ZKOUMÁNÍ*.

S dokladem takovéto svobody se můžeme setkat u jednoho z našich svatých pisatelů. Někomu tak trpělivému, jako byl údajně JÓB, jistě nelze upřít, že před BOHEM vystupuje dostatečně směle a opakovaně se zabývá jeho prozřetelností.⁵⁷ Jeho přátelé na něj vskutku tvrdě naléhají a užívají všech argumentů, dobrých i špatných, aby odstranili námitky a uvedli příklady jeho providence.⁵⁸ Činí si výhodu z toho, že za pomoci svého rozumu, a někdy i zcela mimo něj, pronášejí o BOHU všechno jen to dobré, co mohou. Ovšem tohle, je dle Jóbova názoru **lichocením BOHU, přijetím Tělesnosti BOHA* a dokonce i *vysmíváním se mu*.⁵⁹ A žádný div. Neboť jaká výhoda může plynout z víry v BOHA a jeho *Providenci*, jestliže je postavena na frivolních a slabých základech? Jaká ctnost z předpokladu, který je v rozporu se zjevností věcí

* Kap. xiii. ver. 7, 8, 9, & 10.

a z rozhodnutí nevyslyšet nic z toho, co by mohlo být proti němu vyččeno? Vskutku výjimečný charakter BOHA *Pravdy!*, jenž by se na nás měl hněvat za to, že do našeho chápání (35) odmítáme vnést tolik lži, kolik je jí v nás; a byl s námi spokojen jen tehdy, když bychom nazdařbůh a proti našemu rozumu věřili tomu, co by mohlo být tou největší falešností na světě, neboť jako zkoušku či důkaz pravého opaku bychom mohli užít cokoli!

Není možné, aby kdokoli, krom člověka se špatnou přirozeností, toužil v rozporu s BOŽÍ bytostí, neboť takováto tužba, by byla nejen tužbou proti dobru veřejnému, ale dokonce i proti dobru jednotlivce, jestliže se mu správně rozumí. Ovšem, nechová-li člověk žádnou nevoli k potlačení vlastní víry, potom musí mít jistě nešťastný názor na BOHA a považovat jej za zdaleka ne tak dobrého, za jakého má sebe sama, jestliže se domnívá, že jej nestranné užití vlastního rozumu, týkající se jakékoli spekulace vůbec, může posléze přivést v nebezpečství; a že mu i nepatrné *Popření vlastního Rozumu a Afektovanost Víry*, tak jako tak příliš složité, než aby ji pochopil, mohou přinést nějakou přízeň na onom světě. Toto je postoj *Sykofantů*,⁶⁰ pravých *Parazitů* na zbožnosti. Jde o využívání BOHA podobné tomu, jak prohnaní *žebráci využívají těch, ke kterým se obrací, neznají-li jejich postavení. Nováčci se mezi nimi mohou nevinně prozradit třeba tím, že říkají *Dobrej Pane* nebo *Zdravičko!* Ale starým mazákům je jedno, koho potkají v kočáře, a stejně je to vždycky samé *vaše milá Velebnosti!* (36) nebo *můj milý Pane!*, či *milá Paní!* Protože kdyby se mělo jednat skutečně o nějakého *Pána*, potom, jak říkají, bychom přišli zkrátka, jestliže bychom jej netitulovali; zatímco v případě, že by to *Pán* nebyl, by zase nešlo o urážku; nebyl by nemile překvapen.

A tak je tomu i v náboženství. Plně se soustředíme na to, jak bychom měli *správně žebrot*; a domníváme se, že všechno závisí jen na správném užití *Titulu* a na utváření *dobrého Dojmu*. Je ovšem tou nejžebračtější představitelnou záchranou, která se tak mocně vychvaluje a slouží coby nejvyšší maxima mnoha schopným lidem; „že by se měli vynasnažit podržet si *víru* a věřit až do krajnosti: neboť i kdyby zde nakonec stejně nic nebylo, tak jako tak by pro ně z takového klamu žádná škoda neplynula, zatímco kdyby tu náhodou něco bylo, pak by pro ně bylo fatální, kdyby nevěřili naplno.“⁶¹ Ale

* SV. III. s. 125, 6, 7, 8.

velice se mýlí, neboť jestliže zastávají tento názor, potom je jisté, že nikdy nemohou věřit ani ve spokojenost a štěstí na tomto světě, ani v zisk nějaké přímluvy na světě onom. Neboť krom toho, že se náš rozum, který umí podvádět, nikdy plně nespokojí s takovýmto zdůvodněním, ale nechá nás na holičkách a uvrhne v moře pochyb a nejasností; můžeme se opravdu jen *zhoršit* v našem náboženství a udržovat zase jen nějakou *pochybenou* představu o *svrchovaném* BOŽSTVÍ, (37) jestliže se naše víra zakládá na tak urážlivém chápání jeho samotného.

Milovat veřejnost, studovat univerzální dobro a prosazovat zájem celého světa tak dalece, jak jen nám stačí naše síly, je skutečným vrcholem dobroty a utváří onu náladu, kterou nazýváme *božskou*. V tomto rozpoložení, můj Pane (vždyť Vy to musíte jistě dobře vědět), je totiž přirozené, když toužíme, aby se k nám přidali ostatní, které bychom přesvědčili o upřímnosti našeho příkladu. Je přirozené, toužíme-li, aby naše zásluha vešla ve známost; obzvláště, bylo-li našim štěstím, sloužit národu coby dobrý ministr; nebo nějaký vládce či otec vlasti a učinit díky naší péči značnou část lidstva šťastnou. Ale kdyby se stalo, že by někteří z tak velkého počtu byli vychovávání v neznalosti a v tak vzdáleném kraji, že by byli z doslechu našich jmen a činů; či slyšice je, byli by zase natolik zmateni podivnými a protichůdnými výpověďmi sem tam o nás pronášenými, že by ani nevěděli, co si mají myslet, zda je na světě opravdu někdo takový jako my: nebyli bychom potom vpravdě směšnými, kdybychom se kvůli tomu urazili? A nebyli bychom pokládáni za přehnaně nerudné a špatně naložené, kdybychom namísto řešení celé věci s *Výsměchem*, vážně (38) zvažovali, že *se pomstíme* těm, kteří nás urážejí, těm, kteří nám svojí hrubou ignorancí, špatným souzením či nedůvěrou ubrali na našem věhlasu?

Co na to říct? Opravdu si to zaslouhuje chválu takto jednat? Je konání dobra za účelem *Slávy* opravdu božskou věcí? Nebo není snad božštější, činit dobro i tam, kde může být považováno za neslavné, dokonce i nevděčnicku a těm, kteří jsou vůči tomuto dobru, kterého se jim dostává, veskrze nevšímaví? Jak je potom možné, aby to, co je tak *božské* v nás samotných, mělo v *božské Bytosti* ztratit svůj charakter? A aby se

v souladu s tím, jak je nám ukazováno, podobalo BOŽSTVÍ spíše slabé, * zženštilé a neschopné části přírody⁶² namísto té štědré, mužné a božské?

ODDÍL V

NĚKDO by si mohl myslet, můj Pane, že to nebylo ve skutečnosti nic těžkého, poznat již na první pohled naši vlastní slabost a rozeznat rysy lidské křehkosti, s nimiž jsme tak dobře obeznámeni. Někdo by si snad mohl myslet, že bylo jednoduché pochopit, že provokace a urážka, zloba, pomsta a žárlivost z důvodu slávy či moci, lásky ke slávě, věhlasu a tak podobně jsou vlastní jen omezeným bytostem (39) a jsou nezbytně odejmuty bytosti dokonalé a universální. Ovšem jestliže jsme si sami nikdy neučinili představu toho, co je *mravně dokonalé*, nebo jestliže nedokážeme věřit onomu úsudku, který nás přesvědčuje, že nic, krom toho, *co je právě takové*, nemůže mít své místo v BOŽSTVÍ; potom nemůžeme věřit ani ničemu z toho, co o něm říkají ostatní, ani tomu, co nám zjevuje on sám. Nejprve si totiž musíme uvědomit, že je *dobrý* a nemůže nás klamat.⁶³ Bez toho není možná žádná náboženská víra či přesvědčení. Takže existuje-li vskutku něco, co předchází zjevení, nějaká předchůdná demonstrace rozumu, která nás má přesvědčit o tom, že BŮH *je*, ba co víc, že je *tak dobrý*, že nás neklame; potom ten stejný úsudek, budeme-li mu věřit, nám předvede, že BŮH je *tak dobrý*, že svou *Dobrotivostí* předčí dokonce i to opravdu nejlepší v nás.⁶⁴ A takto se můžeme zbavit vši hrůzy či nedůvěry, jež by nás mohly činit neklidnými: neboť je to jen *Zloba*, a nikoli *Dobrota*, která nám může přinést obavy.

Existuje jakýsi zvláštní způsob rozumování, jenž je však zcela zásadní pro ty, kteří jej ve stavu jisté roztrpčenosti myslí umí užít; a to je tento: „Nikde jinde se nemůžeme setkat se zlobou, než tam, kde se střetají protichůdné zájmy. Univerzální bytost nemůže mít žádný protichůdný zájem; a tudíž nemůže být naplněna zlobou.“ Kdyby existovala *nějaká celostná Mysl*,⁶⁵ (40) potom by nemohla mít žádný *dílčí* zájem: ale dobro obecné, či dobro celku, a její vlastní soukromé dobro by musely být nutně jedno a totéž. Nemohla by ani směřovat k ničemu postrannímu, ani usilovat o nic dalšího, ani být

* *Dále*, s. 331. A SV. III, s. 306.

nucena k čemukoli protivnému. Takže je jen na nás, abychom zvážili, zda vskutku existuje něco takového, jako je *Mysl, jež má vztah k Celku*, či nikoli. Neboť i kdyby tu naneštěstí *žádná Mysl* nebyla, mohli bychom se stejně utěšovat tím, že se v přírodě nenachází *žádná Zloba*: kdyby tu však *nějaká Mysl* vskutku byla, potom by nás zase mohlo těšit, že je to *ta s tou nejlepší přirozeností na Světě*. Poslední možnost, kterou si ještě lze představit, by měla být tou nejpříjemnější; a představa nějakého *společného Rodiče* méně strašlivá nežli představa *opuštěné Přírody a světa bez Otce*. Nicméně, díky tomu, jak se to má u nás s náboženstvím, jsou tu i mnozí dobří lidé, kteří by pocítili méně strachu, kdyby byli vystaveni něčemu takovému; a patrně by byli i lehčí myslí, kdyby byli ujištěni, že se jim nabízí pouze *Možnost* věřit. Neboť nikdo se netřese při pomýšlení, že by tu *žádný Bůh* být neměl, ale spíše, že by tu *nějaký být měl*. Bylo by tomu nicméně jinak, kdyby bylo o božství smýšleno stejně laskavě jako o *Humanitě*; a věrme tomu, že je-li tu opravdu *nějaký BŮH*, potom *ta největší Dobrota* musí náležet právě jemu, a to bez jakéhokoli z (41) oněch* nedostatků, jež náležejí vášním, oněch nízkostí a nedokonalostí, jež jsou nám tak důvěrně známé, nad něž se coby dobří lidé snažíme cele povznést a jejichž každodenní porážkou se stáváme lepšími.

Domnívám se, můj Pane, že by pro nás bylo dobré, kdybychom před tím, než* vystoupáme do vyšších sfér *Bohoslovnosti*, ráčili alespoň trochu sestoupit do *nás samých* a založili některé chabé myšlenky na zcela čestných *Mravech*.⁶⁶ Když už bychom do nás jednou nahlédli a správně porozuměli přirozenosti našich vlastních vzruchů, potom bychom měli být patrně schopnější soudit o *Božskosti* nějaké osoby a lépe rozlišovat, které vzruchy se hodí *dokonalé Bytosti* více a které méně. Proto, když už bychom jednou přijali souhlasný výměr toho, co je *chvályhodné*, nebo *půvabné*, mělo by nám být jasné, jak *milovat* a *uctívat*. Jinak by totiž hrozilo, že kdybychom chtěli BOHU vzdát tu největší úctu, dostalo by se mu jí jen málo. Je totiž velmi obtížné si

* Co se mne týká, říká ctěný PLUTARCHOS, byl bych raději, aby o mě lidé říkali, „že tu ani není, ani nikdy nebyl někdo takový, jako PLUTARCHOS“, než kdyby říkali, „byl tu kdysi nějaký PLUTARCHOS, nestálý, proměnlivý, lehce vyprovokovatelný a pomstychtivý Člověk; ανθρωπος αβεβαιος, ευμεταβολος, ευχηρης προς οργην, μικρολυπος, &c.“ *Plutarch. De Superstitione. Viz SV. III. s. 127.*

* SV. III. s. 37 a 202, 203 v poznámkách.

představit, jaká chvála může vystoupat k BOŽSTVÍ (42) z modliteb stvoření, jež nejsou schopna rozlišit, co je v rámci jejich vlastního druhu *chvályhodné* či *dokonalé*.

Kdyby byl nějaký hudebník vychvalován až k nebesům nějakou skupinou lidí bez jakéhokoli hudebního sluchu, jistě by jej to přivedlo do rozpaků a jen těžko by mohl, jsa soudným, přijmout dobrodiní svých posluchačů, pokud by se nestali ve věci jeho hodnocení způsobilejšími a díky svým smyslům by nenalezli v jeho vystoupení něco, co by bylo vskutku dobré. Dokud by se tak nestalo, šlo by jen o malou *Slávu*; a onen hudebník, ať už sebemarnivější, by měl jen málo důvodů ke spokojenosti.

Ti, kteří nejvíce vyžadují chválu, by raději, než aby byli nemístně oslavováni, neměli být ani vzpomínáni. Opravdu nevím, proč by se o TOM, o němž se vždy tvrdí, že koná dobro zcela nezištně, mělo mít za to, že lační po hojných oslavách a uděluje tak vysokou cenu něčemu tak lacinému a nízkému, jako jsou *neznalá Chvála* a *nucený Potlesk*.⁶⁷

S *Dobrotou* to není stejné, jako s ostatními kvalitami, jimž můžeme velmi dobře porozumět, aniž by nám náležely.⁶⁸ Můžeme mít výjimečný *hudební sluch*, (43) aniž bychom byli schopni jakoukoli hudbu provozovat. Můžeme správně posuzovat *Poezii*, aniž bychom byli básníky, či nám bylo dáno alespoň minimum básnického nadání: ale není možné, abychom měli patřičnou představu o *Dobrotě*, aniž bychom byli patřičně *dobří*. Takže kdyby byla *Oslava* božské bytosti opravdu tak důležitou součástí jejího uctívání, potom, jak se mi zdá, bychom se měli naučit *Dobrotě*, když už pro nic jiného, tak alespoň proto, abychom se naučili patřičnému způsobu *Uctívání*. Neboť pochvala pronášená dobrotě neznělým falešným srdcem musí bezpochyby způsobit ten největší nesoulad ve světě.

ODDÍL VI

EXISTUJÍ i další důvody, můj Pane, pro které nám tato zcela neafektovaná filosofie nahlížení do nás samotných může poskytnout báječnou službu při napravování našich chyb v oblasti náboženství. Existuje totiž ještě určitý druh zprostředkovaného entusiasmů.⁶⁹ A tak i když v sobě lidé nenacházejí žádné prapůvodní znepokojení,

žádnou chytlavou *Paniku*, která by je okouzlovala, mohou být i přesto uhranuti, či lehkověrně vedeni vstříc víře v mnohé falešné zázraky díky svědectví ostatních. A tento zvyk je posléze může učinit nestálými a nepevnými ve víře, snadno uchvatitelnými každým závanem nějaké nauky a náchylnými ke všem povýšeneckým sektám či pověrám. Ale (44) znalost našich vášní v jejich samotném jádru, správné poměřování růstu a vývoje entusiasmů a vhodné souzení o jeho přirozené síle a o tom, jakou moc má nad našimi * smysly, to vše nás může naučit tomu, jak lépe čelit oněm klamům, jež před nás předstupují vyzbrojeny neobyčejným dokladem mravní jistoty a *Fakticity*.

Ona nová prorocká sekta, kterou jsem shora vzpomenu,⁷⁰ usiluje, jak se zdá, o to, aby se jí krom ostatních zázraků dostalo i nějakého obzvláštního, který by se předzjednaně a s upozorněním odehrál před zraky stovek lidí, jenž by mu mohli dosvědčit jeho pravdivost.⁷¹ Já bych se však pouze zeptal, zda se mezi těmito stovkami kdy našel někdo, kdo by, bez toho že by patřil k jejich *Sektě*, či jí byl nakloněn, podal spolu s nimi to stejné svědectví? Nesmím se spokojit pouze s otázkou, zda by byl někdo takový prost jejich entusiasmů, ale musím se ptát, zda byl již prve považován za člověka tak dobrého úsudku a čisté mysli, že by byl zcela prost *Melancholie* a především stejně tak neschopen jakéhokoli dalšího entusiasmů? Protože jinak by mohla vzplanout *Panika*; jasnozřivost smyslů by se mohla vytratit jako ve snu; a představitivost by se mohla rozhořet tak, jako kdyby měla ve chvíli sežehnout každou (45) část souzení a rozumu. Vznětlivá témata v nás leží připravena a mohou vzplanout od kdejaké jiskry, ale především pak v † davu lidí uchvácených stejným duchem. Žádný div, když takový plamen znenadání vyskočí; zvláště, když z bezpočtu očí sálá vášeň a hrudi se dmou inspirací: když jsou nejen pohled, ale i samotný dech a výdech nakažlivými a když se ona inspirující choroba šíří sama za pomoci neuvědomovaného vypařování. Nejsem dostatečně dobrým bohoslovcem, abych rozhodl, jaký že to byl *Duch*, který působil mezi dávnými proroky tak chytlavě, že uchvátil dokonce i světského ‡ SAULA. Ale Písmo svaté mne učí, že tu byl jak * zlý, tak i *dobrý Duch*

* SV. III. s. 39, 40 & 66, 67, 68.

† SV. III. s. 66 v poznámkách.

‡ Viz I. *Královská* kap. xxii. ver. 20, &c. a 2 *Let.* kap. xviii. ver. 19, &c. A SV. III. s. 116, 117.

proroctví. A na základě aktuální zkušenosti, stejně jako díky celým dějinám, posvátným i profánním, shledávám, že působení tohoto ducha je, co se tělesných orgánů týče, všude stejné.

Jeden Gentleman,⁷² který nedávno psal ve věci obnoveného proroctví a jenž sám posléze upadl do *prorockých Extází*, nám sděluje, „že staří proroci do sebe nechávali vejít BOŽÍHO ducha *za pomoci Extáze*, projevující se různými podivnými pohyby (46) těl, jež je vyjevovaly coby šilence (nebo entusiasty), jak je možné ukázat, *říká*, na příkladech BALÁMA, SAULA, DAVIDA, EZECHIELA, DANIELA a dalších.“ Což se pak pokouší obhájit za pomoci *Praktik* apoštolských dob a *onoho Usměrňování*, kterého †apoštol sám užíval ve vztahu k oněm zdánlivě neusměrněným *Vlohám*, tak častým a běžným (jak se domnívá náš autor) v původní církvi, v dobách prvotního vzruchu a šíření *Křesťanství*. Však nechám na něm, ať si zavádí, jak se mu zlíbí, podobnosti mezi tím jeho a apoštolským způsobem. Vím pouze, že ony symptomy, které popisuje a jimiž on sám (ubohý gentleman!) trpí, jsou *pohanskými* stejně tak, jak o nich může tvrdit, že jsou *křesťanskými*. A když jsem jej nedávno viděl,⁷³ jak v *jakési Agitaci* (jak tomu říkají) pronáší proroctví v pompézním *latinském* stylu, jehož je, jak se mi zdá, bez své extáze zcela neschopen; vytanuly mi na mysl verše jednoho *latinského* básníka, který jimi popisoval SIBYLU, jejíž vzrušení byla zcela podobná těmto.⁷⁴

‡A v okamžiku se mění její tvář, bledne, její vlasy jsou rozčuchané, její hrud' těžkne a její srdce se dme vášní bláznivosti; její postava se zdá být větší (47) a hlas jakoby ani nepatřil smrtelníku, neboť dýchá dechem v ní nyní přítomného boha.

* I Kor. kap. xiv.

† I Kor. kap. xiv.

‡ — *Subito non vultus, non color unus,
Non comptae mansere comae; sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument; majorque videri
Nec mortale sonans: afflata est numine quando
Jam propiore dei —*

Virg. Aen. lib. 6. 47 - 51

A posléze takto:

Ona věštkyně strašně běsní ve své jeskyni, snažíc se vyhnat ze své hrudi mocného boha; a čím silnější je její snaha, tím víc on zmáhá její vzteklá ústa, ovládá její divoké srdce a formuje ji svou silou.²

Což je přesně styl námi vzpomínaného autora. „Nebot' inspirovaný člověk (*jak říká*),⁷⁵ prochází zpravidla jeden či dva měsíce před pronesením proroctví zkušební dobou, při níž duch díky častým agitacím, *uzpůsobuje jeho orgány*.“

Jeden *římský* historik, když mluví o nejstrašnějším entusiasmu, který v ŘÍMĚ vypukl ještě dávno před jeho dobou, popisuje tohoto ducha proroctví; Muži vykřikují věštby, jako by je popadlo šílenství, s fanaticky ztřeštěným škubáním těla.³ Ony nechutné věci, jež pak následují bych nerad přepisoval: ale mírný výnos senátu týkající se takto ohavné věci nemohu opomenout zopakovat; u vědomí toho, že ačkoli jej Vaše Lordstvo četlo již dříve, může je číst znovu a znovu s obdivem:

Pro budoucnost pak bylo usnesením senátu učiněno toto záruční rozhodnutí: (48) „Žádné bakchanálie ať se nekonají ani v Římě ani v Itálii. Kdyby se někdo domníval, že takový obřad musí pravidelně a nevyhnutelně opakovat a že ho nesmí opomenout, protože by měl výčitky náboženského svědomí a neusmířil by bohy, nechť to ohlásí u městského praetora a praetor nechť se poradí se senátorem. Bude-li mu to povoleno za přítomnosti ne méně než jednoho sta členů v senátě, nechť tu slavnost koná, ale jen tak, aby se neúčastnilo obřadní oběti více než pět osob a aby tu nebylo společných peněz v pokladně ani aby nebyl přítomen nějaký představený obřadů ani kněz.“⁴

² — *Immanis in antro*
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum: tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, FINGITQUE PREMENDO.
Ib. 77 – 80.

³ *Viros, velut mente capta, cum jactatione fanatica corporis vaticinari.* — Livius, xxxix. 13.

⁴ *In reliquum deinde (says Livy) S. C. cautum est. &c. Si quis tale sacrum solenne et necessarium duceret, nec sine religione et piaculo se id omittere posse; apud proetorem urbanum profiteretur: proetor senatum consuleret. Si ei permissum esset, cum in senatu centum non minus essent, ita id sacrum faceret;*

Tedy, ustoupit tomuto nepokoji *Entusiasmu* je tak nezbytné, že dokonce i ten filosof, který nasměroval veškerou sílu své filosofie proti pověře,⁷⁶ ponechal, jak se zdá, prostor vizionářským představám a nepřímo i toleroval entusiasmus. Neboť jen těžko si představit, že by někdo s tak malou náboženskou vírou, jako EPIKUROŠ, mohl být nadán takovou lidovou důvěřivostí, že by věřil slovům o vzdušných armádách a zámcích a obdobným vizionářským *Fenoménům*.⁷⁷ Leč on je připouští; a pak se je ještě pokouší vysvětlit za pomoci svých *Effluvií*, vzdušných skel, a nevím čeho ještě, co *latinský básník*⁸³ tak krásně, jako vždy, vykreslil.

Především tvrdím tohle, že různých obrazů mnoho všelijak těká (49) a bloudí kol dokola na všechny strany, jemných, které se spolu, když někde se ve vzduchu střetnou, spojují lehce jak pavučin síť neb pozlátko tenké...Proto i Kentaury zříme a Kerbera s hlavami psími, údy obludných Skyll a podoby lidí, jichž kosti poněvadž zemřeli dávno, v své objetí přijala země. Neboť okolo nás se různé obrazy honí, jež buď ve vzduchu přímo se rodí od sebe samy, nebo jež z různých věcí se stranou odloučí časem.⁵

dum ne plus quinque sacrificio interessent, neu qua pecunia communis, neu quis magister sacrorum, aut sacerdos esset.—

Livius, xxxix. 18.

⁵ - *Rerum simulacra vagari*

Multa, modis multis, in cunctas undique partes

Tenuia, quae facile inter se junguntur in auris,

Obvia cum veniunt, ut aranea bracteaque auri

Centauros itaque, et Scyllarum membra videmus,

Cerbereasque canum facies, simulacraque eorum

Quorum morte obita tellus amplectitur ossa:

Omne genus quoniam passim simulacra feruntur,

Partim sponte sua quae fiunt aere in ipso;

Parim quae variis ab rebus cumque recedunt.

Lucretius, iv. 724 – 737.

Šlo o doklad toho, že tento filosof věřil, že se v lidské přirozenosti původně nacházel dobrý zdroj *vizionářského Ducha*. Byl natolik přesvědčen o tom, že lidé tíhnou k tomu, aby spatřili zjevení, že než aby je nechal odejít s nepořízenou, vyšel jim vstříc. Přestože odmítal, aby byly náboženské principy **přirozené*, byl mlčky donucen připustit, že lidem byla dána zázračná vloha pro *nadpřirozené Věci*, a že i kdyby byly takovéto ideje plané, přesto by byly člověku svým způsobem *vrozené*, či by se rodily spolu s lidmi a jen těžko by bylo možné se jim jakkoli vyhnout. Pročež, jak se domnívám, by proti němu mohl bohoslovec vznést pádný argument týkající se *Pravdy* i *Užitečnosti* NÁBOŽENSTVÍ. Věci se však mají takto: (50) ať už by byl předmět zjevení pravý či falešný, jeho projevy by byly stejné a samotná tato vášeň by dosahovala stejné síly v každém, kdo by byl uchvácen vizí. *Lymfatici*⁷⁸ u *Latinů* byli totéž, co u *Řeků Nymfoleptici*.⁷⁹ Šlo o osoby, o nichž se mělo za to, že spatřily něco božského, ať už nějaké venkovské *Božstvo*, či *Nymfu*, která je natolik uchvátila, že pozbyli svého rozumu. Své extáze pak navenek projevovali prostřednictvím třesení, chvění, zmítání hlavou a údy, *Agitacemi* a (jak říká *Livius*) *fanatickým Zmítáním* či záchvaty, improvizovanou modlitbou, proroctvím, zpěvem a tak podobně. Všechny národy mají své *Lymfatiky* toho neb onoho druhu a všechny církve (pohanské stejně jako ta křesťanská) měly své problémy s *Fanatismem*.

Někdo by si mohl myslet, že Staří měli za to, že má tato nemoc něco společného s tou, kterou nazvali *Hydrofobie*.⁸⁰ Zda staří *Lymfaticové* užívali k šíření zuřivosti své nemoci něco jako kousání, nemohu s jistotou říci. Ale od dob těch starých se objevilo již několik fanatiků, kteří byli bezesporu nadáni tou nejdokonalejší schopností svou kousavou zálibu šířit. Neboť od toho, co se tento kousavý duch vzmohl v náboženství poprvé, drží se jej všechny sekty, jak se říká, *Zuby Nehty*; (51) a nic je netěší víc, než když mohou bez slitování trápit jedna druhou.

A opravdu, onen nevinný druh fanatismu se nakonec rozšířil tak, že když je nějaká společnost uchválena zjevením, potom se jí vždy zmocní chuť jej šířit a zažehnout týž plamen i v hrudích ostatních. Proto jsou fanatiky i *Básníci*. A tak i HORÁC buď je, nebo

* *Dále*, str. 117.

se aspoň tváří být *Lymfatikem* a předvádí nám, jaký že účinek na něj měla zjevení *Nymf* a BAKCHA.

* Já Bakcha zřel jsem, v odlehlých skalínách, jak písniím učil – věř mi to potomstvo – sbor pilných Nymf ... Ó evoe! Dosud chvěje se bázní duch a bouřně šílí (*lymphatur*) plnička Bakcha hrud'. [Správné čtení je *laetatur* „plesá“]

† *LYMPHATUR* - jak čte Heinsius: ⁸¹

Žádný *Básník* (jak jsem si již prve dovolil říci Vašemu Lordstvu) nikdy nedokáže vytvořit sám nic mimořádného, bez představy či předpokladu *nějaké božské Přítomnosti*, jež jej může povznést na určitý stupeň té vášně, (52) o níž tu mluvíme. Dokonce i chladný LUCRETIUS †užívá inspirace, když píše proti ní; a je nucen zjevit ducha přírody v božské formě, aby jej tak podněcovala a vedla v jeho díle, ponižujícím *Přírodu* a okrádajícím ji o všechnu její zdánlivou moudrost a božskost.

§ Venuše, dárkyně žití – Ty pod klenbou hvězdného nebe na moře vhodné k plavbě a štědré úrodu kraje... Poněvadž celým světem ty jediná přemocně vládneš, poněvadž bez tebe nic se nerodí do krajů světla ani v nich nenajde

* *Bacchum in remotis carmina rupibus*
Vidi docentem, credite posteri,
NYMPHASque discentes, —
Evae! recenti mens trepidat metu,
Plenoque Bacchi pectore turbidum
 Od. 19. lib. 2.

† A stejně tak *Sat. 5. ver. 97. Gnatia lymphis iratis exstructa*: kde HORÁC důvtipně shledává obyvatele *Gnatie za lymfatiky a entusiasty*, když věří v zázrak svých kněží: *Credat Judaeus Apella*. HOR. *ibid.* Viz HEINSIUS a TORRENTIUS; a v citaci následující poznámku, ὑπο τῶν νυμφῶν, &c.

‡ SV. III. s. 32.

§ *Alma VENUS, coeli subter labentia signa*
Quae mare navigerum, quae terras frugiferentis
Concelebras —
Quae quoniam rerum naturam sola gubernas,
Nec sine te quidquam dias in luminis oras
Exoritur, neque fit laetum neque amabile quidqua:
Te sociam studeo scribundis versibus esse,
Quos ego de rerum natura pangere conor
 MEMMIADAE nostro.

LUCRET. kn. I.

vznik, v čem půvab je ukryta rozkoš, proto toužím pomoc tvou mít, když píše své verše, kterými podstatu světa se snažím úsilně vypsát pro syna Memmiova.

ODDÍL VII

TÍM jediným, co bych tady z toho všeho rád vyvodil, můj Pane, je, že ENTUSIASMUS je zázračně mocný a rozsáhlý; že je předmětem krásných soudů a tou nejtěžší věcí na světě chceme-li ji poznat plně a rozlišeně; vždyť ani **Atheismus* jí není prost.⁸² jak totiž někteří správně poznamenali, existovali i *entusiastičtí Atheisté*. Ani božskou inspiraci (53) od něj nelze na základě jejích vnějších projevů snadno odlišit. Vždyť inspirace je *reálným* pocíťováním božské přítomnosti a entusiasmus *tím falešným*. Ale vášně, kterou obě podněcují, si je mnohem podobnější. Neboť, když je mysl uchválena vizí, a míří svým pohledem buď na nějaký skutečný objekt, či sám přízrak božství; když vidí, nebo se domnívá, že vidí, něco zázračného a více než lidského; potom v sobě bude mít její děs, potěšení, zmatek, strach, obdiv či kterákoli jiná vášně, která se k ní váže, či je v danou chvíli nejsilnější, něco olbřimího, *nadlidského* a (jak říkají malíři)⁸³ *nadživotního*. A to je také důvod, proč bylo jméno *Fanatismus*, jak se s ním v jeho původním významu můžeme často setkat u starých, dáno mysl unášejícímu *Zjevení*.

S takovým projevem přehnanosti a zuřivosti budeme mít co do činění tehdy, když budou námi nabyté ideje či obrazy příliš veliké, než aby je obsáhla naše úzká lidská nádoba. Proto lze *Inspiraci* nazvat zcela oprávněně *božským ENTUSIASMEM*, neboť samotné toto slovo značí *božskou Přítomnost* a onen filosof, kterého nejstarší církevní Otcové nazvali *božským*,⁸⁴ jej užíval k tomu, aby tak vyjádřil vše, co bylo v lidských vášních[†] vznešeného. Šlo (54) o ducha, jehož přířkl *Hrdinům, Státníkům, Básníkům*,

* SV. III. s. 63, 64.

† Ἀρ οισθ οτι υπο των Νυμφων εκ προνοιιας σαφως ενθουσιασω ... τοσαυτα μεν σοι και επι πλειω εχω μανιας γιγνμενης απο θεων λεγειν καλα εργα, &c. Phaedr. Και τους πολιτικους ουχ

Řečníkům, Hudebníkům a dokonce i samotným *Filosofům*. A ani my nemůžeme ze své vlastní vůle upírat *vznešenému ENTUSIASMU cokoli dokonalého, co někdo z *Nich* vykonal. Takže téměř všichni z nás vědí o tomto principu alespoň něco. Ale znát jej, jak se patří, rozlišovat jej v několika jeho podobách jak v nás samých, tak i u ostatních; tak to je velikým dílem a jen jeho prostřednictvím se můžeme vyhnout sebeklamu. Neboť abychom mohli posoudit, *zda tito Duchové náležejí Bohu*, musíme nejprve *posoudit našeho vlastního Ducha*, zda je prostoupen *Rozumem* a *nezkaženým Smyslem*, zdali je vůbec schopen *soudit*, tedy zda je klidný, chladný, nestranný, osvobozený od každé předpojaté vášně, každého závratného vychloubání či melancholického výlevu. Taková je prvotní znalost a předběžný soud: „Porozumět *sobě samým* a uvědomit si, *jaký je náš Duch*.“ Teprve potom můžeme posuzovat ducha těch ostatních, uvažovat o tom, jaké jsou jejich zásluhy a (55) stálostí jejich myšlenek dokazovat platnost jejich svědectví. Jedině tak se můžeme obrnit nějakou *Protílátkou* proti entusiasmu. Čehož, jak jsem si dovolil tvrdit, dosáhneme nejlépe tím, že se budeme držet DOBRÉHO HUMORU. Protože jinak by se ona protílátka mohla změnit v nemoc samotnou.

A nyní, můj Pane, když už jsem do jisté míry ospravedlnil ENTUSIASMUS a dostal svému slovu, jeví-li se Vám tím, jak se na Vás obracím, výstředním, potom mi musíte dovolit uvést *Důvod*. Je třeba, abyste mne pokládal (a to jistě můžete) za Vám zcela oddaného; a abyste s onou laskavostí, která je Vám vlastní i při jiných příležitostech, byl

(57) ηκισα τουτων φαιμεν αν θειουσ τε ειναι και ενθουσιζειν. Μενο. Εγνων ουν αν και περι των ποιητων εν ολιγω τουτο οτι ου σοφια ποιειν, αλλα φυσει τινη και ενθουσιαζοντες οσπερ οιν θεομαντεις και οι χρησμοδοι. Apol. A co se týká *Filosofů*, spravuje nás PLUTARCHOS o tom, jak si jeden ze čtyř starých Římanů, když k nim z Řecka dorazila filosofie, povzdechl, že se jejich mládež oddává filosofickému entusiasmu. Neboť, když mluví o jednom z athénských filosofů, tak říká: Ερωτα δεινον εμβεβληκε τοις νεοις υφ ου των αλλων ηδωνων και διατριβων εκπεσοντες ενθουσιωσι περι φιλοσοφιαν. Plut. *Cato Major*. Platón, Faidros, 241e je zde patrně chybně citován. Přijímaná verze říká: Zdalipak víš, že budu od nymf, kterým jsi mě ty dal úmyslně na pospas, zřejmě uveden do vytržení (ενθουσιασω)? [...Do té míry proto, že díky tobě a ještě více díky bohům mi byla dána vášeň mluvit o krásných věcech.] Platón, Menón, 99d: A z těch, řekli bychom, ne nejméně jsou božští a božským vytržením uchvacováni (ενθουσιαζειν) politikové. Platón, Obrana Sókrata, 22b (lehe nepřesné). Správná varianta by měla být: Poznal jsem tedy zanedlouho zase i o básnících, že netvoří svá díla moudrostí, nýbrž jakýmsi přirozeným nadáním a nadchnuti bohem (νθουσιαζοντες), právě tak jako boží hadači a věštecí. Plutarchos, Cato Starší, 22: Všude se mluvilo o tom, že Řek ohromujícího nadání a vzdělání svým podmanivým kouzlem roznítil v mladých lidech mohutný plamen lásky, takže zanechali ostatních zálib a zábav a blouzní (ενθουσιωσι) jen o filosofii.

* Více o této vášni v jejím vznešenějším a vyšším smyslu viz SV. II. s. 75, 76, 393, 394 &c. a SV. III. s. 30, 33, 34, 37.

shovívavý k Vašemu *entusiastickému Příteli*, který se, snad jen s výjimkou této
přespřílišné *Horlivosti*, musí vždy jevit jako se vší úctou,

MŮJ PANE,

oddaný Vašemu Lordstvu, &c.

POZNÁMKY

¹ *Dopis o entusiasm* byl skutečně napsán již v roce 1707, ale publikován byl až o rok později. Nejde nicméně o první dílo, v němž by se Shaftesbury tímto tématem zabýval. První náčrt předložil již v roce 1702, kdy sepsal své pojednání *The Adept Ladys*. Vedle toho ještě v roce 1705 poprvé soukromě vydal spis *The Moralists*, tehdy ovšem pod názvem *The Sociable Enthusiasts: A Philosophical Adventure*. *Dopis* přesto zůstává jeho prvním **veřejným** prohlášením týkajícím se entusiasm.

² Shaftesbury zde analyzuje klasickou básnickou figuru invokace, typickou pro antickou poezii.

³ První předložení tohoto pojmu, nyní ještě zcela bez konceptu. Slovo entusiasmus je odvozeno z řečtiny a znamená „být uchvácen bohem“. V 17. století jej bylo užíváno většinou negativně, jako tvrzení o bezprostřední božské inspiraci, ale mohlo se stejně tak vztahovat k falešným tvrzením o intenzivní náboženské emocionalitě. Shaftesbury se sice podržel těchto pojetí entusiasm, ale v rámci svého dopisu mu přiřkl i pozitivní význam „dokonalosti lidských vášní“.

⁴ Pro Shaftesburyho je pravda nejen ontologickým fenoménem, ale má i svoji neodmyslitelnou estetickou hodnotu, která se může plně projevit při chápání alegorií.

⁵ Tj. jemná vášně lásky. Zde se zdůrazňuje, jaký vliv má na posílení nějaké vášně konkrétní estetický projev - třeba literární dílo. Tato myšlenka je dále rozvíjena ve spise *A Notion of the Historical Draught, or Tablature of the Judgment of Hercules*.

⁶ V rámci raného vydání první edice francouzského překladu tohoto díla (Haag, 1709), byl onen prelát ztotožněn s Edwardem Fowlerem (1632 - 1714), biskupem z Gloucesteru a to i přes to, že s touto identifikací se nesetkáme v žádné z dalších edic Johna Darbyho (tj. těch z let 1711, 1714, 1723, 1727, 1732, 1737). Fowler byl latitudináriánem a od roku 1691 biskupem v Gloucesteru. Byl v něm objeven autor spisu *Reflections upon A Letter Concerning Enthusiasm, to my Lord ****** (1709), jedné z mnoha reakcí na původní vydání *Dopisu o entusiasm*. Nicméně v těchto *Reflections* se nezdá, že by byl nějak obzvlášť dotčen Shaftesburyho sdělením o své víře ve víly. Je však známo, že Fowler vyprávěl příběhy o nadpřirozenu Henrymu Moreovi, který je pak zahrnul do svého spisu *Sadducismus Triumphatus or Full and Plain Evidence Concerning Witches and Apparitions* (1681), který byl přepracováním raného díla Josepha Glanvilla.

⁷ Múzy byly v antické mytologii dcerami Dia a Mnemosyné, které se měly účastnit hostin bohů na Olympu a doplňovaly družinu boha Apollóna.

⁸ Počet Múz se postupem doby ustálil na devíti, přičemž každá z nich se stala zodpovědnou za jinou sféru umělecké tvorby. Erató - milostného básnictví, Euterpé - lyrické poesie, Kaliopé - epického zpěvu a vědy, Kleió - historie, Melpomené - zpěvu a tragédie, Polymnia - vážného zpěvu, Terpsichoré - tance, Thaleia - komedie a Urania - astronomie.

⁹ Shaftesbury zde zdůrazňuje nutnost víry v nějaký vyšší ideál, k němuž se musí tvůrce obracet vždy, chce - li vytvořit dílo vskutku hodnotné.

¹⁰ To je pravda. *Dopis o entusiasm* byl vydán vskutku anonymně. Způsob, jakým je tu popisován boj proti falešné podobě této vášně v mnohém připomíná postoje Jonathana Swifta ve spise *A Tale of a Tub*, což se stalo příčinou toho, že byl *Dopis* krátce po svém vydání mnohými připisován právě jemu. Shaftesbury Swiftův text opravdu znal, ale spíše než zde jej ovlivnil v již zmiňovaných *The Moralists*. Navíc právě v *Dopise* se snažil vyhnout Swiftově mnohdy vulgární ironii.

¹¹ Základní rys Shaftesburyho zkoumání mravního charakteru člověka, který je následně rozváděn pomocí principu výsměchu.

¹² Svobodou kritiky tu není míněna pouze politická svoboda slova, ale reálný kriticismus, tedy bezpředsudečnost projevovaná jak ve vědeckém bádání, tak i běžném životě.

¹³ Srov. Locke, J. *Esej o lidském rozumu*. Překl. Miloš Dokulil, Praha, Svoboda, 1984, s.

¹⁴ Shaftesburyho morální filosofie je vystavena na základech platónského realismu, transformovaného pomocí stoické koncepce přírody.

¹⁵ Díky svému nosvostocismu je Shaftesbury přesvědčen o přítomnosti vnitřní formy v člověku, která odráží

harmonii celé přírody. Nejde tedy o antropocentricky chápané heslo sofistů *ανθρωπος μετρον παντων*.

¹⁶ Výsměch Shaftesbury chápe jako základní metodu zkoumání konkrétní doktríny ve vztahu k jejímu obhájci, nikoli jako metodu, jíž by se dalo získat nové poznání.

¹⁷ Formalistou je tu člověk, který zakládá svůj postoj ke světu na vážném smutku, což Shaftesbury chápal jako falešnou vážnost.

¹⁸ Shaftesburyho filosofie je značně psychologizující, vystavená na sebereflexi.

¹⁹ Melancholie, „černá žluč“, byla jednak jedním ze čtyř temperamentů či šťáv v klasické lékařské psychologii (pospolu se sangvinikem, flegmatikem a cholericem), ale byla též chápána i jako příčina duševní choroby spjaté s entusiasmem.

Shaftesburyho pojetí melancholie vychází z myšlenek humanisty Mérica Casaubona, autora *Pojednání o entusiasmu*, ale hlavně z cambridgeského platonika Henry Moora a jeho spisu *Enthusiasmus Triumphatus* (1656). Jedině vášeň entusiasmu se dle něj může stát reálnou příčinou atheismu, který spolu s Moorem nahlíží jako totální popření veškerého řádu přírody.

²⁰ Pojetí lásky a entusiasmu jsou v Shaftesburyho myšlení úzce spjaté. Vycházejí z platónské nauky o Erótu rozvinuté renesančními a cambridgeskými platoniky a docházejí tu nového výrazu.

²¹ Jak Shaftesbury vysvětlil dříve, byly pro něj těmito důvtipnými národy řečtí a římstí politikové klasické antiky.

²² Shaftesbury je tu ovlivněn sděleními z Descartových *Vášní duše*, jejichž vydání si pořídil během své kavalířské cesty.

²³ Panika sice není možná bez entusiasmu, ale ne naopak.

²⁴ Jde o aluzi na náboženské dění v Evropě 17. století, konkrétně pak na dobu občanské války v Anglii ve 40. – 50. letech toho století.

²⁵ Moment sociability, družnosti, je pro Shaftesburyho velmi důležitý. Vychází z republikánsko-protestantských myšlenek a zakládá se na něm možnost pozitivního hodnocení entusiasmu, coby předpokladu celospolečenského, progresivního usilování.

²⁶ Plně „fascis cum securibus“ - svazek prutů, do něhož je zařata sekyra, starořímský odznak státní moci. Viz též grafický list k prvnímu svazku *Characteristicks*.

²⁷ James Harrington (3.1.1611 - 7.9.1677) byl významným filosofem a politikem, autorem spisu *Republika Oceána*. Během anglické revoluce se stal ideologem republiky a v letech 1658 - 60 stál v čele republikánů, kteří se snažili prosadit jeho ústavu buržoazně - demokratické republiky.

²⁸ Harrington svoji koncepci „public leading“ vyjádřil ve spisech *The Art of Lawgiving* (1659) a *A System of Politics*, poprvé publikovaných v Tolandově edici z roku 1700, kterou vlastnil i Shaftesbury (asi díky svému dědu).

²⁹ Publius Terentius Afer: *Kleštěnec. Římská komedie o pěti scénách*. Přeložil Vladimír Šrámek, s. 5.

³⁰ Jak pythagorejci, tak i platonikové byli vlastně sektami, které se ve svých projevech nikterak nelišily od těch, kterých byl za časů autora Londýn plný.

³¹ Stanley Grean připomíná Shaftesburyho víru v tradiční humanistickou tezi, že každý extrém směřuje k vytvoření své protivy. Tak se například extrémní zaujetí pro náboženské objekty může obrátit v extrémní odpor vůči nim.

³² Shaftesbury napadá státní církví obhajované učení o posmrtných odměnách a trestech. Toto téma rozvíjí v eseji *Sensus Communis*.

³³ Můžeme se tu setkat se snahou o jednoznačné vymezení sféry působnosti mocí zákonodárné, výkonné i soudní.

³⁴ Důrazem, který Shaftesbury klade na dobrý humor, je rozvíjen jednak domácí odkaz cambridgeských platoniků a latitudinariánů, ale také renesanční koncepce Erasмова, s níž se za svých pobytů v Rotterdamu setkal. Míří tak proti přílišnému pesimismu augustinianismu.

³⁵ Jde o nástin řešení problému theodiceje. Když se s ním ve spise *The Moralists* seznámil Leibniz, napsal: „Našel jsem zde téměř celou mou Theodiceu ještě dříve, než spatřila světlo světa.“ Jde nicméně o řešení novoplatonského

charakteru, srov. např. Salustius: *O bozích a světu*, kap. XII *O původu zlých věcí a o tom, že neexistuje faktické zlo*.

³⁶ Viz pozn. 33.

³⁷ Ačkoli se Neronova vláda začala slibně, záhy upadla a z něj samotného učinila symbol zločineckého a amorálního panovníka. Vlnu za ohromný požár, který v roce 64 strávil velkou část Říma a z něhož byl Nero potajmu obviňován, se pokusil svalit na křesťany.

³⁸ Vztahuje se na Flavia Claudia Juliana, známého jako Julián Apostata (331 - 363), který byl v letech 361 - 363 římským císařem. Ačkoli byl vychováván v křesťanství, prodělal „konverzi k pohanství“. Během své krátké vlády se pokusil o znovunastolení pohanského kultu.

³⁹ I. Kor. XIII, 3. „A kdybych rozdal všecko, co mám, ano, kdybych vydal sám sebe k upálení, ale lásku bych neměl, nic mi to neprospěje.“

⁴⁰ Jednalo se o sektu *francouzských proroků*, tzv. „CAMISARDS“, která vznikla v jihofrancouzském Cévennes krátce po zrušení *Nantského ediktu* (1685).

⁴¹ V důsledku brutálních represí utekla tato sekta pryč ze své vlasti a na počátku 18. století pronikla až do Anglie. Při svém tažení Evropou pak zmasakrovala velké množství katolických kněží i laiků a to vše ve jménu náboženské pravdy a pod vedením proroků, kteří o sobě prohlašovali, že se jim dostává nadpřirozené inspirace.

⁴² Shaftesburyho humanismu se protiví taková církev, která svou popularitu zakládá na mučednictví svých světců.

⁴³ Ironie.

⁴⁴ Stalo se tak v roce 1707. Ačkoli byl Bart'lemy Fair původně obchodním trhem stal se posléze místem pro konání nejrůznějších zábav včetně divadelních představení. Konal se každoročně kolem dne sv. Bartoloměje, tj. 24. srpna, ve Smithfieldu, před hradbami Londýna.

⁴⁵ Srovnej Skutky apoštolské 2 - Petrovo kázání.

⁴⁶ Smithfield byl po mnohá staletí též místem veřejných poprav. Konkrétně za vlády Marie I. Tudorovny, Bloody Mary, (1516 - 1558), vládla 1553 - 1558, zde bylo popraveno na 200 protestantů. Shaftesburym užitě označení „papeženectví“ zde souvisí s jejím katolicismem.

⁴⁷ Narážka na Tacita, *Anály 15.44*. Zde je popisována forma Neronovy persekuce křesťanů po požáru Říma v roce 64. Tehdy byli někteří z nich odíváni do kůží divokých zvířat a předhazováni psům a jiní zase upalováni na křížích, k nimž byli přibíti.

⁴⁸ Shaftesbury nebyl jediný, kdo by kritizoval jak staré Hebrejce, tak i moderní Židy, o nichž se tvrdilo, že jsou příkladem mimo jiné theokracie, ritualismu a dogmatismu. Viz např. Endelmann, T. M.: *The Jews of Georgian London 1714 - 1830 Tradition and Change in a Liberal Society*. Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1979, p. 96 - 98.

⁴⁹ Jde o apoštola Pavla z Tarsu. Shaftesbury se zde opírá o *Skutky apoštolů*.

⁵⁰ Sofisté.

⁵¹ Sokrates.

⁵² Aristofanes (c.450 - c.385 p.n.l.) Anekdota která následuje byla založena na *Miscellanea 2.13*. Claudia Aeliana.

⁵³ Myšlena je Aristofanova komedie *Oblaka*, v níž je Sokrates vyličen jako pošetilec, který se nechá v koši balónu vynést do oblak, aby je mohl zkoumat. Jak připomíná F. Novotný v jedné z poznámek Faidóna, o Sokratovi psal též komický básník Eupolidés: „*a co ten tlachal a žebrák, který se stará o ostatní věd, ale odkud by vzal, do čeho by kousl, o to naprosto nedbá*“.

⁵⁴ Narážka na údajnou Sokratovu ošklivost.

⁵⁵ Tedy augustinianismus.

⁵⁶ Viz pozn. 12.

⁵⁷ Srv. Jób 1, Jób vzor bohobojnosti a Jób 3, Jób se ptá po smyslu božích cest. Obdobu lze nalézt u Kanta.

⁵⁸ Jób, těžce zkoušený Satanem, je utěšován svými třemi přáteli: Elífazem Temánským, Bildadem Šúchským a Sófarem Naamatským.

⁵⁹ Viz např. *Jób* 6, Jób odmítá útěchu přátel, *Jób* 13, Obvinění přátel ze lži a *Jób* 27, Jób varuje přátele.

⁶⁰ Sykofanté byli v antice žalobci z povolání, kteří, když jimi udaná strana prohrála při, získali část jejího majetku. Přenesen se užívá pro označení zrádce, pomlouvače.

⁶¹ Tato maxima je zjednodušením tzv. „sázky“ založené na názoru vysloveném Blaisem Pascalem (1623 - 1662) ve fragmentu „nekonečno nicoty“ (No. 680): viz Pascal, B.: *Pensées and Other Writings*, přel. Honor Levi, Oxford and London: Oxford University Press, 1995, p. 152 - 158. Různí angličtí spisovatelé včetně například Johna Locka, Whitea Kennetta a Johna Tillotsona, přijali, či refleктоvali Pascalovy argumenty. Viz: Barker, J.: *Strange Contrarities. Pascal in England during the Age of Reason*. Montreal and London: Mc Gill - Queen's University Press, 1975, p. 50 - 52, 133 - 134.

⁶² Shaftesburyho postoje jsou v tomto ohledu konzervativně maskuliní.

⁶³ Srov. Descartes, R.: *Rozprava o metodě*. Přelož. Věra Száthmáryová-Vlčková, Praha, Svoboda, 1992, s.

⁶⁴ Shaftesbury proměňuje tradiční Augustinovu teologii milosti po způsobu cambridgeských platoniků.

⁶⁵ Pod vlivem Hérakleitova odkazu uchovaného stoickým pantheismem je tu Bůh – Logos prezentován jako zcela neosobní a všudypřítomný.

⁶⁶ Jde o reflexi I. epištoly sv. Jana 4, 1: „milovaní, nevěřte každému vnuknutí, nýbrž zkoumejte duchy, zda jsou z Boha, neboť mnoho falešných proroků vyšlo do světa.“ Byť se na počátku 18. století jednalo o velmi populární frázi mezi kritiky entusiasmů, Shaftesbury ji doplnil o zcela nový moment stoicko – augustinovské introspekce.

⁶⁷ Srv. opět se Salustiovým spisem *O bozích a světu*, kap. XV *Proč uctíváme bohy, když nic nepotřebují*.

⁶⁸ Estetické hodnocení si nevyžaduje aktivní umělecký habitus tvůrce, zatímco posuzování morálky, má - li být správné, si nutně vyžaduje, abychom byli mravně dobří. Toto přesvědčení plyne z autorova psychologizujícího platónského realismu, víry v existenci objektivních hodnot ve světě.

⁶⁹ Kvůli silné persuasivní složce obsažené v entusiasmů věří Shaftesbury v možnost zprostředkovaného působení entusiasmů, jakýsi „entusiasmus z druhé ruky.“

⁷⁰ Viz pozn. 39 a 40.

⁷¹ Shaftesbury se tu opírá o dobovou realii z konce roku 1707. Tehdy členové sekty Camisardů předpověděli, že jistý Dr. Emes vstane pět měsíců po své smrti z mrtvých. To samozřejmě vyvolalo velký zájem u Londýňanů, kteří se v daný den shromáždili na jednom z Londýnských hřbitovů, aby tomuto zázraku, který se samozřejmě nekonal, mohli přihlížet.

Richard B. Wolf zase tvrdí, že onen „mimořádný zázrak“ se vztahuje k Pierru Clarisovi, který v roce 1703, prošel zcela bez zranění skrze oheň. Viz: *An Old - Spelling, Critical Edition of Shaftesbury's Letter Concernin Enthusiasm and Sensus Communis*. New York and London: Garland Publishing, Inc., 1988, s. 118 - 121.

⁷² Myšlen je John Lacy, jeden ze dvou gentlemanů, kteří konvertovali mezi Camisardy a autoru spisu *A Cry from The Desert: or Testimonials of the Miraculous Things lately come to pass in the Cévennes*, na nějž je *Dopis* přímou reakcí. Viz Lacy v předmluvě ke své knize (Londýn, 1707), jež je překladem spisu Francois Maximilian Missona: *Théâtre sacré des Cévennes*; p. 10, kde je popisována právě Clarisova příhoda.

⁷³ Dle knihy Hillel Schwartz se tato událost odehrála dne 5. července 1707. Viz Schwarz, H.: *The French Prophets: The History of Millenarian Group in Eighteenth - Century England*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1980, s. 13n. Dle Lacyho osobního záznamu jeho prorockých aktivit z léta 1707, začal se svými projevy v latině již na počátku července. Viz *The Prophetical Warnings of John Lacy, Esq.*, Londýn, 1707, s. 56 ff. Zmínku o svém užívání latiny činí v předmluvě k této práci na s. IX - XI.

⁷⁴ Sibylly byly vštkyně, jejichž projevy tendovaly k těm extatickým. V VI. knize navštíví Aeneas Sibylu z Kúm blízko Neapole, která své výroky psala na palmové listy, jež podávala z jeskyně, v níž sídlila.

⁷⁵ Přesná Lacyho slova, jež se vztahují k inspirovaným osobám ze skupiny uprchlíků z Cévennes, zní: „Každý, kdo je inspirován, musí nejprve projít určitou přípravou, při níž Duch, mnohem více zpočátku než ke konci, uzpůsobuje za

pomoci agitací orgány a to jeden, dva či tři měsíce před tím, než daná osoba začne pronášet cokoli způsobem typickým pro ty, kteří jsou inspirováni.“ A Cry from the Desart, s. XI.

⁷⁶ Tj. Titus Lucretius Carus (99 – 55 př. Kr.), autor básně *De rerum natura*, v níž zaznamenal nauku řeckých atomistů Leukippa a Démokrita.

⁷⁷ V souladu se svým materialismem Lucretius věřil, že fyzické objekty vysílají ze svého povrchu tenké vrstvy atomů - ona *effluvia* zmiňovaná v následující větě - které upoutávají pozornost orgánů vnímavých bytostí, jakými jsou lidé. Jako vysvětlení vizionářství se tato teorie objevuje i v *Pojednání o entusiasmu* Mérica Casaubona.

⁷⁸ Lymfatici - tj. lidé uchvácení panikou.

⁷⁹ Nymfoleptici - tj. lidé v moci nymfy.

⁸⁰ Pro staré Řeky byla hydrofobie strachem z vody, o němž se tvrdilo, že je způsobován kousnutím šíleného, posedlého či nemocného psa. Šlo tedy vlastně o vzteklinu.

⁸¹ V původním textu Shaftesbury špatně cituje text ódy 2.19, tak jak se objevuje u Heinsia i Torrentia. Daniel Heinsius (1580 - 1655) byl nizozemským básníkem, řečníkem a filologem, jehož komentáře Horácových děl se poprvé objevily v r. 1610. Laevinius Torrentius (1525 - 1595) byl biskupem v Antverpách a humanistickým vzdělavcem, jehož edice Horáce s komentáři se poprvé objevila v roce 1608. Shaftesbury vlastnil kopie obou vydání.

⁸² Jak Shaftesbury vysvětlil ve 2. kap. II. *Miscellanea*, ona idea, že ateismus sám je symptomem entusiasmu, byla prošetřena cambridgeskými platoniky H. Morem a R. Cudworthem.

⁸³ Shaftesbury se často pohyboval mezi umělci a s některými jej pojilo i osobní přátelství.

⁸⁴ Platón